ITALO CALVINO

În romanește de

SANDA ȘORA

Orașele invizibile

Editura
UNIVERS
București ● 1979

Italo Calvino
LE CITTÀ INVISIBILI
© 1972 Giulio Einaudi, Torino

Toate drepturile
asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii UNIVERS

I

Nu știm dacă Kubilai Han credea tot ce-i spunea Marco Polo cînd îi descria orașele vizitate în timpul misiunilor sale, dar e neîndoielnic că împăratul tătarilor continua să-l asculte pe tînărul venețian cu mai multă curiozitate și atenție decît pe oricare dintre solii sau exploratorii săi. Există în viața împăraților un moment care vine după acela al mîndriei trezite de întinderea nesfîrșită a teritoriilor cucerite, al melancoliei și împăcării cu gîndul că vom renunța în curînd să le cunoaștem și să le mai înțelegem ; o senzație ca de gol care pune stăpînire pe noi într-o seară, cînd simțim mirosul elefanților după ploaie și al cenușii de santal, răcindu-se în vasele cu jăratec ; o amețeală care înfioară fluviile și munții înșiruați pe creasta roșcată a planisferelor, înfășoară unele într-altele zapisele care vestesc nimicirea ultimelor oști dușmane căzînd din înfrîngere în înfrîngere și scorojește ceara sigiliilor unor regi de care nimeni n-a auzit pomenindu-se, dar care imploră protecția oștirilor noastre în schimbul tributelor anuale în metale prețioase, piei tăbăcite și carapace de broască țestoasă ; este momentul de deznădejde în care descoperim că acest imperiu, care ni se păruse culmea tuturor minunățiilor, este o ruină fără sfîrșit și fără formă, că e prea măcinat de corupție pentru ca sceptrul nostru să-l mai poată salva, că victoria asupra

suveranilor dușmani ne-a făcut moștenitorii îndelungatei lor decăderi. Doar în relatările lui Marco Polo izbutea Kubilai Han să întrevadă, prin zidurile și turnurile menite prăbușirii, filigranul unui desen atît de fin încît să scape de mușcătura termitelor.

Orașele și memoria. 1.

Plecînd de acolo și mergînd timp de trei zile spre răsărit, omul ajunge la Diomira, oraș cu șaizeci de cupole de argint, statui de bronz ale tuturor zeilor, străzi cu lespezi de cositor, un teatru de cristal, un cocoș de aur care cîntă în fiecare dimineață pe un turn. Călătorul cunoaște toate aceste frumuseți pentru că le-a mai văzut și în alte orașe. Dar însușirea acestuia este că oricui sosește acolo într-o seară de septembrie, cînd zilele se scurtează și lămpile multicolore se aprind toate deodată la ușile birturilor, și de pe o terasă o voce de femeie strigă : vai !, îi vine să-i invidieze pe cei ce se gîndesc acum că au mai trăit o dată o seară asemănătoare și că atunci au fost fericiți.

Orașele și memoria. 2.

Omului care merge călare vreme îndelungată pe pămînturi sălbatice i se face dor de un oraș. Pînă la urmă, ajunge la Isidora, oraș unde palatele au scări în spirală încrustate cu cochilii marine spiralate, unde se fabrică după toate regulile artei ocheane și viori, unde atunci cînd străinul șovăie între două femei întîl-

neşte întotdeauna pe a treia, unde luptele de cocoşi degenerează în încăierări sîngeroase între cei ce fac pariuri. La toate acestea se gîndea el cînd dorea un oraş. Isidora este deci oraşul viselor lui ; cu o singură diferenţă. Oraşul visat îl conţinea pe el tînăr ; iar la Isidora ajunge la o vîrstă înaintată. În piaţă se află zidul bătrînilor care privesc cum trece tineretul ; el stă în rînd cu ei. Dorinţele au şi devenit amintiri.

Oraşele şi dorinţa. 1.

Despre oraşul Dorotea se poate vorbi în două feluri : să spunem că patru turnuri de aluminiu se înalţă de pe zidurile sale, străjuind şapte porţi cu punţi ridicătoare peste şanţul a cărui apă alimentează patru canale verzi ce străbat oraşul şi-l împart în nouă cartiere, fiecare cu trei sute de case şi şapte şute de hornuri ; şi ţinînd seama de faptul că fetele de măritat din fiecare cartier se căsătoresc cu tineri din alte cartiere, iar familiile lor au fiecare monopol asupra cîte unei mărfi cu care fac schimb între ele : bergamote, icre negre, astrolabi, ametiste, să facem calcule în baza acestor date pentru a afla tot ceea ce dorim despre trecutul, prezentul şi viitorul oraşului ; sau să spunem ca şi călăuza de cămile care m-a condus acolo : „Am sosit aici în prima mea tinereţe, într-o dimineaţă, multă lume mergea vioaie pe străzi spre piaţă, femeile aveau dinţi frumoşi şi te priveau drept în ochi, trei soldaţi pe o estradă cîntau din trîmbiţă, peste tot se învîrteau roţi şi fluturau afişe colorate. Pînă atunci nu cunoscusem decît deşertul şi drumurile caravanelor. În dimineaţa aceea la Dorotea am simţit că nu există fericire a vieţii care să nu-mi poată fi hărăzită. Cu trecerea anilor ochii-mi au prins din nou să contemple

întinderile deșertului și drumurile caravanelor; dar acuma știu că aceasta este doar una din nenumăratele căi care mi se deschideau în acea dimineață la Dorotea".

Orașele și memoria. 3.

În zadar voi încerca, prea mărite Kubilai, să-ți descriu orașul Zaira de pe înaltele bastioane. Aș putea să-ți spun din cîte trepte sînt făcute străzile în scară, ce rotunjime au arcele porticurilor, ce plăci de zinc îmbracă acoperișurile; dar știu dinainte că e ca și cum nu ți-aș spune nimic. Nu din asta e făcut orașul, ci din relațiile dintre măsurile spațiului său și evenimentele trecutului: distanța de la sol a unui felinar și picioarele atîrnînde ale unui uzurpator spînzurat; firul întins între felinar, balustrada din față și ghirlandele care împodobesc drumul pe unde trece cortegiul nupțial al reginei; înălțimea acelei balustrade și săritura amantului care o escaladează în zori; înclinarea streașinii și înaintarea unei pisici care se strecoară în fereastra de dedesubt; unghiul de tragere a canonierei apărute pe neașteptate dindărătul promontoriului și bomba care distruge streașina; rupturile din plasele de pescuit și cei trei bătrîni care stau pe dig cîrpind plasele și povestind pentru a o suta oară istoria canonierei uzurpatorului, despre care se spune că ar fi fost un fiu adulterin al reginei, părăsit în scutece acolo pe dig.

Cu aceste valuri revărsîndu-se din amintiri orașul se îmbibă ca un burete și se dilată. O descriere a Zairei așa cum e astăzi ar trebui să conțină întregul trecut al Zairei. Dar orașul nu-și spune trecutul, îl conține ca pe liniile unei mîini, scris în muchiile străzilor, în

zăbrelele ferestrelor, în balustradele scărilor, în antenele paratrăznetelor, în mînerele steagurilor, fiecare segment brăzdat la rîndul lui cu zgîrieturi, zimți, crestături, mîzgălituri.

Orașele și dorința. 2.

La capătul a trei zile, mergînd spre miazăzi, omul se pomenește la Anastasia, oraș scăldat de canale concentrice și deasupra căruia se înalță zmee. Ar trebui să înșir acum mărfurile care se cumpără aici la preț bun : agată, onix, crisopraz și alte varietăți de calcedonie ; să laud carnea de fazan auriu care se gătește aici la flacăra lemnului de cireș uscat și se presară cu mult măghiran ; să povestesc despre femeile pe care le-am văzut scăldîndu-se în bazinul unei grădini și care uneori îl invită — se spune — pe trecător să se dezbrace cu ele și să le urmeze în apă. Dar cu acestea nu ți-aș dezvălui adevărata esență a orașului : deoarece în timp ce descrierea Anastasiei nu face decît să trezească dorințele una cîte una pentru a te obliga să le înăbuși, celui ce se află într-o dimineață în mijlocul Anastasiei i se trezesc toate dorințele deodată și îl cuprind. Orașul îți apare ca un tot în care nici o dorință nu se irosește și din care faci parte și, întrucît Anastasia se bucură de toate cele de care tu nu te bucuri, nu-ți rămîne decît să locuiești în această dorință și să fii mulțumit. O astfel de putere, despre care se spune cînd că e răufăcătoare cînd binefăcătoare, are Anastasia, oraș înșelător ; dacă lucrezi opt ore pe zi cizelînd agate, onix, crisopraz, truda ta care dă formă dorinței își ia forma din dorință, iar tu crezi că te bucuri în întregime de Anastasia în timp ce îi ești doar sclav.

Orașele și semnele. 1.

Zile de-a-rîndul merge omul printre copaci și pietre. Rar i se oprește ochiul asupra vreunui lucru, și asta se întîmplă doar cînd l-a recunoscut prin semnul unui alt lucru ; o urmă pe nisip indică trecerea tigrului, o mlaștină vestește un fir de apă, o floare de malvacee sfîrșitul iernii. Tot restul e mut și comutabil ; copacii și pietrele sînt doar ceea ce sînt.

Pînă la urmă drumul duce la orașul Tamara. Pătrunzi în el prin străzi înțesate de firme ieșind din ziduri. Ochiul nu vede lucruri ci figuri de lucruri care semnifică alte lucruri : cleștele indică locuința dentistului, cana — taverna, halebardele — corpul de gardă, cîntarul pe zarzavagiu. Statui și scuturi reprezintă lei, delfini, turnuri, stele : semn că ceva — cine știe ce — are drept semn un leu, sau un delfin, sau un turn, sau o stea. Alte semnale ne înștiințează ce este interzis să faci într-un anumit loc — să intri cu căruța pe străzile înguste, să urinezi în dosul chioșcului, să pescuiești cu undița de pe pod — și ce este permis — să adăpi zebrele, să joci popice, să arzi cadavrele rudelor. La intrările în temple se văd statuile zeilor, reprezentați fiecare cu atributele lui : cornul abundenței, clepsidra, meduza, după care credinciosul îi poate recunoaște și le poate adresa rugăciunile potrivite. Dacă o clădire nu poartă nici o firmă sau figură, însăși forma sa și locul pe care-l ocupă în alcătuirea orașului sînt suficiente pentru a-i indica funcția : palatul regal, închisoarea, monetăria, școala pitagoreică, bordelul. Pînă și mărfurile expuse de vînzători pe tarabe nu valorează în sine ci ca semne ale altor lucruri : bentița brodată pentru frunte înseamnă eleganță, lectica aurită putere, volumele lui Averroes înțelepciune, colanul de pietre prețioase pentru gleznă voluptate. Privirea parcurge străzile ca pe niște pagini scrise : orașul spune tot ceea ce trebuie să gîndești, te face să-i repeți dis-

cursul, și în timp ce crezi că vizitezi Tamara nu faci altceva decît să înregistrezi numele cu care se definește pe sine și toate părțile sale.

Cum este cu adevărat orașul sub acest înveliș des de semne, ce conține sau ascunde în el, iată ceea ce nu va ști niciodată omul plecînd din Tamara. Afară se întinde pămîntul gol pînă la orizont, se deschide cerul în care aleargă norii. În forma pe care întîmplarea sau vîntul o dau norilor, omul se străduie să recunoască figuri : o corabie cu pînze, o mînă, un elefant...

Orașele și memoria. 4

Peste șase fluvii și trei lanțuri de munți se înalță Zora, oraș pe care cine l-a văzut o dată nu-l mai poate uita. Dar nu pentru că ne-ar lăsa în amintire, ca alte orașe memorabile, o imagine ieșită din comun. Zora are proprietatea de a rămîne în memorie punct cu punct, în succesiunea străzilor, și a caselor de-a lungul străzilor, și a ușilor și ferestrelor în case, cu toate că nu ne dezvăluie în ele frumuseți sau rarități deosebite. Secretul său stă în felul cum privirea alunecă peste figurile succedîndu-se ca într-o partitură muzicală în care nu poate fi schimbată sau mutată nici o notă. Omul care știe pe de rost cum e făcută Zora, noaptea cînd nu poate dormi, își închipuie că umblă pe străzile sale și-și amintește ordinea în care se succed orologiul de aramă, draperia vărgată a bărbierului, fîntîna arteziană cu cele nouă jeturi, turnul de sticlă al astronomului, chioșcul vînzătorului de pepeni verzi, statuia eremitului și a leului, baia turcească, cafeneaua din colț, drumul care duce la port. Acest oraș care nu se șterge din memorie e ca o armătură sau o rețea în pătrățelele cărora fiecare poate dispune lucrurile de

care vrea să-şi amintească : nume de oameni iluştri, virtuţi, numere, clasificări vegetale şi minerale, date de bătălii, constelaţii, părţi de vorbire. Între fiecare noţiune şi fiecare punct al itinerarului va putea stabili o conexiune de afinitate sau de contrast care să-i trezească pe dată aducerile aminte. Astfel încît cei mai înţelepţi oameni din lume sînt cei ce cunosc Zora pe dinafară.

Dar în zadar am purces la călătorie pentru a vizita Zora : obligată să rămînă încremenită şi egală cu ea însăşi pentru a fi ţinută mai bine minte, ea s-a stins, s-a descompus şi a dispărut. Pămîntul a uitat-o.

Oraşele şi dorinţa. 3.

La Despina se ajunge în două feluri : cu vaporul sau cu cămila. Oraşul se prezintă în mod diferit celui ce vine de pe uscat şi celui ce vine dinspre mare.

Călăuza de cămile care vede răsărind la orizontul podişului săgeţile zgîrie-norilor, antenele radar, sacii din pînze albe şi roşii fluturînd pe aeroport, fumul ţîşnind din hornuri, se gîndeşte la un vapor, ştie că este un oraş dar îl vede ca pe un cargou care-l va duce departe de deşert, un velier gata să ridice ancora, cu vîntul care-i umflă pînzele încă nedesfăcute, sau la o navă cu cazanul vibrînd în carena de fier, şi se gîndeşte la toate porturile, la mărfurile de peste mări pe care macaralele le descarcă pe diguri, la circiumile unde echipaje de sub diferite pavilioane îşi sparg sticlele în cap, la ferestrele luminate la parter, şi în fiecare stă o femeie care se piaptănă.

În ceaţa de pe coastă marinarul distinge forma cocoaşei unei cămile, cu o şa brodată cu ciucuri lucioşi între două cocoaşe pătate care înaintează legănîndu-se, ştie că e un oraş dar îl vede ca pe o cămilă de pe sa-

marul căreia atîrnă bardufuri și desagi cu fructe zaharisite, vin de curmale, foi de tutun, și se și vede în fruntea unei lungi caravane care să-l ducă departe de deșertul mării, spre oaze cu apă dulce la umbra zimțată a palmierilor, spre palate cu ziduri groase văruite și curți pardosite cu mozaicuri unde dansează desculțe balerinele, unduindu-și brațele printre văluri.

Fiecare oraș își primește forma din deșertul căruia i se opune ; astfel văd călăuza de cămile și marinarul orașul Despina, oraș la hotarul a două deșerturi.

Orașele și semnele. 2.

Din orașul Zirma călătorii se întorc cu amintiri foarte precise : un negru orb care strigă în mulțime, un nebun care se apleacă de pe cornișa unui zgîrie-nori, o fată care se plimbă cu o pumă în lesă. De fapt mulți din orbii care pipăie cu bastonul caldarîmurile Zirmei sînt negri, în fiecare zgîrie-nori înnebunește cîte cineva, toți nebunii își petrec ore întregi pe cornișe, nu există pumă care să nu fie crescută din capriciul unei fete. Orașul este redundant : se repetă pentru ca măcar ceva să se poată fixa în memorie.

Mă întorc și eu de la Zirma : amintirile mele cuprind dirijabile zburînd în toate direcțiile la înălțimea ferestrelor, străzi cu prăvălii unde se desenează tatuaje pe pielea marinarilor, trenuri subterane ticsite de femei obeze chinuite de zăpușeală. Tovarășii mei de călătorie jură în schimb că nu au văzut decît un singur dirijabil zburînd printre turlele orașului, un singur meșter de tatuaje înșirîndu-și pe băncuță ace și cerneluri și desene perforate, o singură femeie grasă făcîndu-și vînt pe platforma unui vagon. Memoria este redundantă : repetă semnele pentru ca orașul să înceapă să existe.

Orașele tubulare. I.

Despre Isaura, orașul cu o mie de puțuri, se presupune că s-ar înălța deasupra unui adînc lac subteran. Orașul s-a întins doar pînă acolo unde locuitorii au reușit să scoată apă săpînd în pămînt lungi găuri verticale : perimetrul său înverzit îl repetă pe cel al malurilor întunecate ale lacului îngropat, un peisaj invizibil îl condiționează pe cel vizibil, tot ceea ce se mișcă sub soare e determinat de unda care se zbate închisă sub cerul calcaros al rocilor.

Prin urmare la Isaura s-au stabilit două feluri de religii. După unii, zeii orașului locuiesc în adîncimi, în lacul negru care hrănește vinele subterane. După alții, zeii locuiesc în gălețile care urcă agățate de funii cînd ies din ghizdurile puțurilor, în scripeții care se învîrtesc, în cabestanele elevatoarelor cu cupe, în pîrghiile pompelor, în aripile morilor de vînt care aduc la suprafață apa din foraje, în osatura sondelor care înlesnesc înaintarea țevilor de extracție, în rezervoarele suspendate deasupra platformelor cocoțate pe piloni, în arcele subțiri ale apeductelor, în toate coloanele de apă, în tuburile verticale, în pistoane, în preaplinuri, sus pînă la giruetele care domină schelele zvelte ale Isaurei, oraș avîntat spre înălțimi.

Trimiși să inspecteze provinciile îndepărtate, solii și zapciii Marelui Han se întorceau potrivit înțelegerii la palatul din Kemenfu și la grădinile de magnolii la umbra cărora Kubilai se plimba ascultînd lungile lor relatări. Ambasadorii erau persani, armeni, sirieni, copți, turcomani ; împăratul era străin față de fiecare din supușii lui și numai prin ochi și urechi străine își putea manifesta imperiul existența pentru Kubilai. În graiuri neînțelese de Han, solii aduceau știri auzite în

graiuri de neînțeles pentru ei : din această opacă ceață sonoră răsăreau cifrele încasate de fiscul imperial, numele și patronimicele slujbașilor alungați și decapitați, dimensiunile canalelor de irigație pe care anemicele rîuri le hrăneau în timp de secetă. Dar cînd cel ce-și făcea relatarea era tînărul venețian, între el și împărat se stabilea o comunicare deosebită. Proaspăt sosit și cu totul neștiutor al limbilor din Levant, Marco Polo nu se putea exprima altfel decît prin gesturi, salturi, strigăte de uimire sau de groază, lătrături sau cîrîituri de animale, sau prin obiecte pe care le scotea din desagi : pene de struț, sarbacane, cuarțuri pe care le dispunea în fața sa ca pe niște piese de șah. Întors din misiunile date de Kubilai, ingeniosul străin improviza pantomime pe care suveranul trebuia să le interpreteze : un oraș era desemnat prin saltul unui pește care scăpa din ciocul unui cormoran pentru a cădea într-o plasă, un alt oraș printr-un om dezbrăcat care trecea prin foc fără să se ardă, un al treilea printr-o țeastă care strîngea între dinții înverziți de mucegai un mărgăritar alb și rotund. Marele Han desciîra semnele dar legătura dintre acestea și locurile vizitate rămînea incertă : nu știa niciodată dacă Marco Polo voia să reprezinte o aventură care i se întîmplase în timpul călătoriei, o faptă a întemeietorului orașului, profeția unui astrolog, un rebus sau o șaradă pentru a indica un nume. Fie că era limpede sau obscur, tot ceea ce îi arăta Marco avea puterea emblemelor care nu mai pot fi uitate sau confundate după ce au fost văzute. În mintea Hanului, imperiul se reflecta într-un deșert de date labile și mutabile ca firele de nisip din care răsăreau pentru fiecare oraș și provincie figurile evocate de logogrifurile venețianului.

Pe măsura trecerii anotimpurilor și misiunilor sale, Marco își însușî limba tătară, multe idiomuri de popoare și dialecte de triburi. Povestirile sale deveniseră acum cele mai precise și mai amănunțite și nu exista întrebare sau curiozitate a Marelui Han căreia să nu-i poată da răspuns. Totuși fiecare știre despre un loc readucea în mintea împăratului acel prim gest sau obiect prin care locul fusese desemnat de Marco. Noua dată dobîndea un sens din acea emblemă și în același timp adăuga emblemei un nou sens. Poate că imperiul, se gîndea Kubilai, nu e altceva decît un zodiac de fantasme ale minții.

— În ziua în care voi cunoaște toate emblemele, îl întrebă pe Marco, voi putea oare să-mi cunosc în sfîrșit imperiul ?

Iar venețianul :

— Sire, să nu crezi așa ceva : în acea zi vei fi tu însuți emblemă printre embleme.

— *Ceilalți ambasadori îmi aduc știri despre foamete, corupții, comploturi sau îmi vorbesc despre mine de peruzele de curînd descoperite, prețuri bune pentru pieile de jder, propuneri de a vinde lame damaschinate. Iar tu ?... îl întrebă Marele Han pe Polo. Te întorci din țări la fel de îndepărtate și tot ceea ce știi să-mi spui sînt gîndurile care-l cuprind pe cel ce stă seara la răcoare pe prispa casei. La ce-ți folosesc atunci atîtea călătorii ?*

— *E seară, stăm pe scările palatului tău, vîntul adie ușor, răspunse Marco Polo. Oricare ar fi țara evocată de cuvintele mele, o vei vedea dintr-un observator așezat ca al tău, chiar dacă în locul palatului imperial se află un sat de palafite și dacă briza aduce mirosul unui estuar mîlos.*

— *Privirea mea e a celui ce stă scufundat în gînduri și meditează, ai dreptate. Dar a ta ? Tu străbați arhipelaguri, tundre, lanțuri de munți. Ar fi totuna dacă nu te-ai mișca de aici.*

Venețianul știa că numai atunci începea Kubilai să se certe cu el, cînd dorea să urmărească mai bine firul unui raționament al lui ; și că răspunsurile și obiecțiile sale își găseau locul într-un discurs care prinsese deja să se desfășoare în mintea Marelui Han. Sau, între ei era totuna dacă întrebările și răspunsurile se rosteau cu glas tare sau dacă fiecare continua

să le rumege în tăcere. Stăteau într-adevăr muți, cu ochii întredeschiși, tolăniți pe perne, legănîndu-se în hamace, fumînd lungi pipe de ambră.

Marco Polo își închipuia că răspunde (sau Kubilai își închipuia răspunsul lui) ; cu cît se pierdea în cartierele necunoscute ale orașelor îndepărtate, cu atît înțelegea mai bine celelalte orașe pe care le străbătuse pentru a ajunge acolo, și parcurgea din nou etapele călătoriilor lui, și învăța să cunoască portul de unde pornise, și locurile familiare ale tinereții sale, și împrejurimile casei, și o piațetă din Veneția unde se jucase cînd era copil.

La acest punct Kubilai Han îl întrerupea sau își închipuia că-l întrerupe, sau Marco Polo își închipuia că a fost întrerupt, cu o întrebare ca : „Înaintezi cu capul întors mereu spre spate ?" sau : „Ceea ce vezi e mereu în urma ta ?", sau și mai bine : „Călătoria ta se desfășoară numai în trecut ?"

Toate acestea pentru ca Marco Polo să poată explica sau să-și poată închipui că explică sau să poată fi închipuit explicînd sau să poată reuși în sfîrșit să-și explice lui însuși că el căuta ceva ce se afla în fața lui, și chiar dacă era vorba de trecut era un trecut care se schimba pe măsură ce el înainta în călătorie, deoarece trecutul călătorului se schimbă după itinerarul făcut, nu e vorba despre trecutul apropiat — căruia fiecare zi care trece îi adaugă o zi, ci de trecutul mai îndepărtat. Ajungînd la fiecare nou oraș, călătorul își regăsește un trecut de care nu mai știa că-l are : senzația că ceea ce nu mai ești sau nu mai posezi ți-a devenit străin te pîndește în locurile străine și neposedate.

Marco intră într-un oraș, vede pe cineva într-o piață trăind o viață sau o clipă care puteau fi ale lui ; în

locul acelui om putea fi acum el dacă s-ar fi oprit în timp cu atîta timp înainte, sau dacă cu atîta timp înainte, la o răscruce, în loc s-o ia pe un drum, ar fi luat-o pe un altul opus și, după un lung ocol, ar fi ajuns în locul acelui om, în acea piață. Dar acum este exclus din acest trecut al său adevărat sau ipotetic ; nu se poate opri ; trebuie să continue drumul pînă la un alt oraș unde îl așteaptă un alt trecut al său, sau ceva care fusese poate un viitor posibil al său, iar acum este prezentul altcuiva. Evenimentele viitoare nerealizate sînt doar ramurile trecutului : ramuri uscate.

— Călătorești pentru a-ți retrăi trecutul ? suna la acest punct întrebarea hanului care ar fi putut fi formulată și astfel : „Călătorești pentru a-ți regăsi viitorul ?"

Iar răspunsul lui Marco era :

— Locurile de aiurea sînt o oglindă în negativ. Călătorul recunoaște puținul care e al lui, descoperind cele multe pe care nu le-a avut și nu le va avea.

Orașele și memoria. 5.

La Maurilia, călătorul este invitat să viziteze orașul și în același timp să vadă ilustrate vechi care-l reprezentau așa cum era înainte : aceeași identică piață cu o găină în locul stației de autobuze, chioșcul cu muzicanți în locul pasarelei, două domnișoare cu umbrele albe de soare în locul fabricii de explozive. Pentru a nu-i dezamăgi pe locuitori, călătorul trebuie să laude orașul din ilustrate și să-l prefere celui de acum, avînd însă grijă ca regretul provocat de schimbări să nu depășească anumite limite, stabilite după reguli precise ;

recunoscînd că măreția și prosperitatea Mauriliei devenită metropolă, comparată cu vechea Maurilie provincială, nu compensează un anumit farmec pierdut, care poate însă fi savurat doar acum în vechile ilustrate, în timp ce înainte, cu Maurilia provincială sub ochi, nu se vedea chiar nimic fermecător și cu atît mai puțin s-ar vedea acum dacă Maurilia ar fi rămas neschimbată și că, oricum, metropola are în plus calitatea că prin ceea ce a devenit se poate medita cu nostalgie la ceea ce era.

Feriți-vă să le spuneți că uneori orașe diferite se succed deasupra aceluiași pămînt și sub același nume, se nasc și mor fără să se fi cunoscut, fără să fi comunicat între ele. Uneori și numele locuitorilor rămîn aceleași, și accentul vocilor, pînă și trăsăturile fețelor; dar zeii care locuiesc îndărătul numelor și deasupra locurilor au plecat fără să spună nimic, și în locul lor s-au cuibărit zei străini. E inutil să ne întrebăm dacă sînt mai buni sau mai răi decît cei vechi, dat fiind că nu există nici o legătură între ei, așa cum vechile ilustrate nu reprezintă Maurilia cum era, ci un alt oraș care din întîmplare se chema Maurilia, ca acesta.

Orașele și dorința. 4.

În centrul Fedorei, metropolă de piatră cenușie, se află un palat de metal cu o sferă de sticlă în fiecare cameră. Privind înlăuntrul fiecărei sfere se vede un oraș azuriu care este modelul unei alte Fedore. Sînt formele în care s-ar fi putut întruchipa orașul dacă n-ar fi devenit, dintr-un motiv sau din altul, așa cum îl vedem astăzi. În fiecare epocă, cîte cineva, privind Fedora așa cum era, își închipuise felul în care s-o poată transforma în orașul ideal dar, chiar în timp ce-și construia modelul în miniatură, Fedora nu mai era ca

înainte, şi ceea ce pînă ieri fusese un posibil viitor al ei devenea o simplă jucărie într-o bilă de sticlă.

Acum palatul sferelor din Fedora este un muzeu : fiecare locuitor îl vizitează, alege oraşul care corespunde dorinţelor lui, îl contemplă închipuindu-şi că se oglindeşte în eleşteul de meduze care urma să adune apele canalului (dacă nu ar fi fost secat), că străbate din înălţimea baldachinului şoseaua rezervată elefanţilor (astăzi interzişi în oraş), că alunecă de-a lungul spiralei minaretului răsucit (căruia nu i s-a mai găsit loc de temelie).

Pe harta imperiului tău, o prea mărite Han, trebuie să se afle atît marea Fedoră de piatră cît şi micile Fedore din sferele de sticlă. Nu pentru că toate sînt la fel de reale ci pentru că toate sînt doar presupuse. Prima cuprinde ceea ce a acceptat ca necesar, în timp ce nu este încă, celelalte ceea ce e imaginat ca posibil iar o clipă mai tîrziu nu mai este.

Oraşele şi semnele. 3.

Omul care călătoreşte şi nu cunoaşte încă oraşul care-l aşteaptă la capătul drumului se întreabă cum va fi palatul, cazarma, moara, teatrul, bazarul. În fiecare oraş al imperiului fiecare clădire e deosebită şi aşezată într-o altă ordine : dar de îndată ce străinul ajunge în oraşul necunoscut şi-şi aruncă privirea în vălmăşagul conurilor pagodelor, lucarnelor, porticurilor, urmărind întortochierea canalelor, grădinilor de zarzavat, gropilor de gunoi, îşi dă seama pe dată care sînt palatele principilor, templele marilor preoţi, hanul, închisoarea, mahalaua. Astfel — spun unii — se confirma ipoteza că fiecare om are în minte un oraş făcut doar din diferenţe, un oraş fără figuri şi fără formă pe care oraşele reale îl umplu.

Nu astfel se întîmplă la Zoe. În fiecare loc din acest oraș s-ar putea cînd să dormi, cînd să fabrici unelte, să gătești, să aduni monede de aur, să te dezbraci, să domnești, să vinzi sau să consulți oracole. Orice acoperiș în piramidă ar putea adăposti atît lazaretul leproșilor cît și termele odaliscelor. Călătorul se tot învîrtește pe străzi și îndoielile i se întețesc : neizbutind să distingă punctele orașului, i se încurcă și punctele distincte pe care le are în minte. De aici următoarea concluzie : dacă existența în toate momentele sale e în întregime ea însăși, orașul Zoe e locul existenței indivizibile. Dar atunci de ce mai există orașul ? Ce linie separă înlăuntrul de afară, uruitul roților de urletul lupilor ?

Orașele tubulare. 2.

O să-ți vorbesc acum despre orașul Zenobia care are următorul lucru minunat : cu toate că este așezat pe un teren uscat, se înalță pe piloți foarte înalți, iar casele sînt din bambus și zinc, cu multe galerii și balcoane, așezate la înălțimi diferite, pe picioroange care se încalecă, legate de scări mobile și trotuare suspendate, iar deasupra sînt mărginite de terase cu copertine țuguiate, rezervoare de apă, moriști de vînt printre care răsar scripeți, cabluri și macarale.

Ce nevoie, sau poruncă, sau dorință i-a împins pe întemeietorii Zenobiei să-și făurească astfel orașul nimeni nu-și mai aduce aminte, și de aceea nu se poate spune dacă ea a fost împlinită de oraș așa cum ni se înfățișează astăzi, plămădit poate din suprapuneri succesive ale desenului dintîi, devenit indescifrabil. Sigur e însă că oricine locuiește la Zenobia, rugat fiind să spună cum ar vedea viața fericită, plăsmuiește întotdeauna un oraș ca Zenobia, cu piloții și scările sale suspendate, o Zenobie poate cu totul diferită, flutu-

rîndu-și drapelele și pavilioanele, dar alcătuită întotdeauna din combinarea elementelor acelui prim model.

Acestea fiind spuse, e zadarnic să ne întrebăm dacă Zenobia face parte din orașele fericite sau nefericite. Nu are rost să împărțim orașele în aceste două categorii, ci în alte două : cele ce continuă de-a lungul anilor și schimbărilor să modeleze dorințele după forma lor și cele în care dorințele fie că reușesc să desființeze orașul, fie că sînt desființate de el.

Orașele și schimburile. 1.

După optzeci de mile de mers împotriva vîntului, omul ajunge la orașul Eufemia, unde negustători de șapte națiuni se întrunesc la fiecare solstițiu și echinocțiu. Corabia care acostează aici cu o încărcătură de ghimber și bumbac va ridica pînzele cu cala plină de fistic și semințe de mac, iar caravana care de abia și-a descărcat sacii cu nucșoară și stafide se și pregătește de plecare, îngrămădindu-și pe șarnițe suluri de muselină aurie. Dar ceea ce te face să urci pe rîuri în sus și să străbați deșerturile pentru a veni pînă aici nu e doar schimbul de mărfuri pe care le regăsești, mereu aceleași, în toate bazarele dinlăuntrul și din afara imperiului Marelui Han, împrăștiate la picioarele tale pe aceleași rogojini galbene, la umbra acelorași draperii care le apără de muște, oferite cu aceleași mincinoase scăderi de preț. Nu vii la Eufemia doar pentru a cumpăra și a vinde, ci și pentru că noaptea, lîngă focurile din jurul pieții, așezați pe saci sau pe butoaie, sau lungiți pe grămezi de covoare, la fiecare cuvînt rostit de cineva — ca „lup", „soră", „comoară ascunsă", „bătălie", „rîie", „iubiți" — ceilalți istorisesc fiecare povestea lui cu lupi, cu surori, cu comori, cu riie, cu iubiți, cu bătălii. Iar tu știi că în lunga călătorie care te așteaptă, atunci cînd, legănat de cămilă sau de joncă,

încerci să rămîi treaz reînviindu-ți toate amintirile, una cîte una, lupul tău va fi devenit un alt lup, sora ta o soră deosebită, bătălia ta alte bătălii, la drum de întoarcere de la Eufemia, oraș unde se schimbă memoria la fiecare solstițiu și la fiecare echinocțiu.

...Proaspăt sosit și cu totul neștiutor al limbilor din Levant, Marco Polo nu se putea exprima altfel decît extrăgînd obiecte din cuferele sale : darabane, pești sărați, șiraguri de dinți de mistreț, și indicîndu-le prin gesturi, salturi, strigăte de uimire sau de groază, sau imitînd lătratul șacalului și cîrîitul cucuvelei.

Nu întotdeauna legăturile dintre elementele povestirii erau evidente pentru împărat ; obiectele puteau semnifica lucruri diferite : o tolbă plină cu săgeți indica fie apropierea unui război, fie o vînătoare îmbelșugată, fie prăvălia unui armurier ; o clepsidră putea însemna timpul care trece sau care a trecut, sau nisipul, sau un atelier unde se fac clepsidre.

Dar fiecare fapt sau știre relatată de inarticulatul informator deveneau prețioase Hanului din cauza spațiului care rămînea în jurul lor, un gol neumplut de cuvinte. Descrierile orașelor vizitate de Marco Polo aveau următorul dar : puteai să rătăcești cu gîndul în mijlocul lor, să te pierzi în ele, să te oprești ca să te răcorești, sau să evadezi în fugă.

Cu trecerea timpului, în povestirile lui Marco obiectele și gesturile au fost înlocuite de cuvinte : la început exclamații, nume izolate, verbe seci, apoi întorsături de frază, discursuri ramificate și stufoase, metafore și tropi. Străinul învățase să vorbească limba împăratului, sau împăratul să înțeleagă limba străinului.

Dar s-ar fi spus că între ei comunicarea devenea mai puțin izbutită decît înainte : desigur, cuvintele îl ajutau mai bine decît obiectele și gesturile pentru a înșirui lucrurile mai importante din fiecare provincie și oraș : monumente, piețe, obiceiuri, faună și floră, totuși cînd Marco Polo începea să spună cum se desfășoară viața în acele locuri, zi de zi, seară de seară, cuvintele îi piereau de pe buze și, încetul cu încetul, prindea din nou să se slujească de gesturi, strîmbături, ocheade.

Astfel, pentru fiecare oraș, după știrile fundamentale enunțate în cuvinte precise, urma un comentariu mut, ridicînd mîinile cu palma în sus, cu palma în jos sau pe muchie, cu mișcări drepte sau înclinate, spasmodice sau lente. Între ei s-a stabilit un nou soi de dialog : mîinile albe ale Marelui Han, încărcate de inele, răspundeau cu mișcări ordonate celor agile și noduroase ale negustătorului. Și pe măsură ce înțelegerea dintre ei creștea, mîinile luau atitudini stabile, corespunzînd fiecare cu cîte o stare sufletească, în alternarea și repetarea lor. Și în timp ce vocabularul lucrurilor se reînnoia o dată cu eșantioanele mărfurilor, repertoriul comentariilor mute tindea să se închidă și să se fixeze. Pînă și plăcerea de a recurge la el scădea la amîndoi ; în timpul conversațiilor lor rămîneau de cele mai multe ori muți și nemișcați.

III

Kubilai Han își dăduse seama că orașele lui Marco Polo se asemănau, ca și cum trecerea de la unul la altul n-ar fi implicat o călătorie ci un schimb de elemente. Acum, pornind de la fiecare oraș pe care i-l descria Marco, imaginația Marelui Han își lua zborul, și după ce descompunea orașul bucată cu bucată, îl reconstruia într-alt fel, înlocuind ingredientele, deplasîndu-le, inversîndu-le.

Între timp Marco își continua povestea călătoriei, dar împăratul nu-l mai asculta, îl întrerupea :

— De acum înainte eu voi fi cel ce descrie orașele iar tu vei verifica dacă există și dacă sînt așa cum mi le-am închipuit. Voi începe prin a te întreba de un oraș în trepte, cu fața spre miazăzi, pe un golf în semilună. Acum îți voi vorbi de cîteva din minunățiile pe care le cuprinde : un bazin de sticlă înalt cît o catedrală ca să poți desluși semne prevestitoare în undurile prin apă și zvîcnirile în aer ale peștilor zburători ; un palmier care cîntă la harpă cu frunzele mlădiate de vînt ; o piață înconjurată de o masă de marmură în formă de potcoavă, cu o față de masă tot de marmură, așternută cu bucate și băuturi cu totul și cu totul de marmură.

— Sire, ești distrat. Tocmai de orașul acesta îți vorbeam cînd m-ai întrerupt.

— Îl cunoşti ? Unde se află ? Care-i este numele ?

— Nu are nici nume, nici loc. Îţi repet motivul pentru care ţi-l descriam : din numărul oraşelor imaginabile trebuie să le excludem pe cele ale căror elemente se adună fără un fir de legătură, fără o regulă internă, o perspectivă, un discurs. Cu oraşele se întîmplă la fel ca şi cu visele : tot ce este imaginabil poate fi visat, dar pînă şi visul cel mai neaşteptat e un rebus care ascunde o dorinţă sau contrariul ei, o teamă. Oraşele, ca şi visele, sînt construite din dorinţi şi temeri, chiar dacă firul discursului lor e secret, regulile lor absurde, perspectivele înşelătoare, şi fiecare lucru tăinuieşte un altul.

— Eu nu am nici dorinţe, nici temeri, a declarat Hanul, iar visele mi le făureşte mintea sau întîmplarea.

— Şi oraşele îşi închipuie că sînt opera minţii sau a întîmplării, dar nici una nici alta nu le-ar putea ţine în picioare zidurile. Nu te bucuri de cele şapte sau şaptezeci şi şapte de minuni ale unui oraş, ci de răspunsul pe care ţi-l dă la o întrebare.

— Sau de întrebarea pe care ţi-o pune obligîndu-te să răspunzi, ca Teba prin gura Sfinxului.

Oraşele şi dorinţa. 5.

De acolo, după şase zile şi şapte nopţi, omul ajunge la Zobeide, oraş alb, scăldat de razele lunii, cu străzi răsucite ca într-un ghem. Iată ce se povesteşte despre întemeierea lui : bărbaţi de naţiuni deosebite au avut acelaşi vis, au văzut o femeie alergînd noaptea printr-un oraş necunoscut, o vedeau din spate, cu părul

despletit, și era goală. Au visat că o urmăresc. Au tot fugit după ea dar i-au pierdut urma. După vis s-au dus să caute orașul ; nu l-au găsit dar s-au găsit între ei ; au hotărît să construiască un oraș aidoma celui din vis. În alcătuirea străzilor, fiecare a refăcut drumul urmăririi lui ; în punctul în care pierduse urma fugarei a rînduit spațiile și zidurile altfel decît erau în vis în așa fel încît să nu mai poată scăpa.

Așa s-a născut orașul Zobeide în care s-au stabilit așteptînd ca într-o noapte să se repete scena. Nici unul din ei n-a mai revăzut-o pe acea femeie, nici în vis și nici aievea. Străzile orașului au devenit cele pe care ei mergeau în fiecare zi la lucru, fără să mai existe nici o legătură cu urmărirea visată, care dealtfel fusese de mult dată uitării.

Au sosit aici alți oameni din alte țări, după ce au avut un vis ca al lor, și recunoșteau în orașul Zobeide cîte ceva din străzile visate, și schimbau locul porticurilor și al scărilor ca să semene mai mult cu drumul femeii urmărite și ca în punctul unde ea dispăruse să nu-i mai rămînă loc de scăpare.

Primii sosiți nu înțelegeau ce anume atrăgea atîția oameni la Zobeide, acest oraș urît, această capcană.

Orașele și semnele. 4.

Dintre toate schimbările de limbă cărora trebuie să le facă față cel ce călătorește pe pămînturi îndepărtate, nici una nu se asemuiește cu cea care-l așteaptă în orașul Ipazia, pentru că nu privește cuvintele ci lucrurile. Am pătruns în Ipazia într-o dimineață, o grădină de magnolii se oglindea în lagunele azurii, eu mergeam printre gardurile vii convins că voi descoperi frumoase și tinere doamne scăldîndu-se : dar la fundul apei racii ciupeau ochii sinucigașelor cu o piatră legată de gît și părul verde de alge.

M-am socotit înşelat şi am vrut să cer dreptate sultanului. Am urcat scările de porfir ale palatului cu cele mai înalte cupole, am străbătut şase curţi cu lespezi smălţuite şi fîntîni arteziene. Sala din mijloc era ferecată cu gratii : ocnaşii cu lanţuri negre la picioare cărau stînci de bazalt dintr-o carieră care se căsca sub pămînt.

Nu-mi rămînea decît să-i întreb pe filozofi. Am intrat în marea bibliotecă, m-am pierdut printre dulapuri doldora de cărţi legate în pergament, am urmărit ordinea alfabetică a alfabetelor dispărute, în sus şi în jos pe coridoare, scărişe şi pasarele. În cel mai îndepărtat cabinet de papirusuri mi-au apărut, într-un nor de fum, ochii năuci ai unui adolescent întins pe o rogojină, care nu-şi desprindea buzele de pe o pipă cu opiu.

— Unde e înţeleptul ? Fumătorul mi-a făcut semn spre fereastră. Afară se afla o grădină cu jocuri de copii ; popice, leagăne, titirezi. Filozoful şedea pe pajişte. Mi-a spus :

— Semnele alcătuiesc o limbă, dar nu cea pe care crezi că o cunoşti.

Am înţeles că trebuia să mă dezbar de imaginile care pînă atunci îmi vesteau lucrurile pe care le căutam : numai atunci voi izbuti să înţeleg graiul din Ipazia.

Acum e deajuns să aud nechezatul cailor şi pocnetul bicelor că mă şi cuprind fiorii dragostei : la Ipazia trebuie să intri în grajduri şi manejuri ca să vezi femei frumoase călărind cu coapsele goale şi pulpele strînse în carîmbi, şi de îndată ce se apropie un tînăr străin îl răstoarnă pe grămezi de fîn sau de rumeguş şi-l apasă cu sfîrcurile tari.

Iar cînd sufletu-mi nu-şi doreşte altă hrană sau îndemn decît muzica, ştiu că trebuie s-o caut în cimitire : muzicanţii se ascund în morminte ; de la o groapă la alta îşi răspund trilurile flautelor, acordurile harpelor.

Desigur că și la Ipazia va veni ziua în care singura mea dorință va fi să plec. Știu că nu va trebui să cobor în port ci să urc pe culmea cea mai înaltă a stîncii și să aștept să treacă acolo sus un vapor. Dar va trece vreodată ? Nu există limbaj fără înșelăciune.

Orașele tubulare. 3.

Nu știu dacă Armilla arată așa pentru că nu a fost terminată sau a fost dărîmată, dacă e vorba de o vrajă sau numai de un capriciu. Fapt este că nu are ziduri, nici tavane, nici pardoseli ; nu are nimic care s-o facă să semene cu un oraș, în afara conductelor de apă care urcă vertical acolo unde ar trebui să fie casele și se ramifică acolo unde ar trebui să fie etajele : o pădure de țevi care au la capăt robinete, dușuri, sifoane, preaplinuri. Pe cer se profilează conturul alburiu al cîte unei chiuvete, sau căzi de baie sau al altui obiect de faianță, ca niște fructe tîrzii rămase agățate în crengi. S-ar spune că instalatorii de apă și-au terminat treaba și au plecat înainte de sosirea zidarilor ; sau că instalațiile lor, indestructibile, au rezistat la o catastrofă, un cutremur sau o invazie de termite.

Părăsită înainte sau după ce a fost locuită, Armilla nu poate fi socotită pustie. La orice oră, ridicînd ochii printre țevării, nu arareori ți se întîmplă să zărești una sau mai multe tinere femei, zvelte, nu prea înalte, care se întind leneșe în căzile de baie, se arcuiesc sub dușurile suspendate în gol, se spală sau se șterg, se parfumează sau își piaptănă pletele lungi în fața oglinzii. În soare strălucesc picăturile de apă împrăștiate de dușuri, jeturile robinetelor, stropi, apă împroșcată, spuma de pe bureți.

Explicația la care am ajuns e următoarea : pe cursurile de apă captate în canalele din Armilla au pus stăpînire nimfele și naiadele. Obișnuite să urce

pe izvoarele subterane, le-a fost ușor să pătrundă în noua împărăție acvatică, să țîșnească din fîntîni multiplicate, să găsească noi oglinzi, noi jocuri, noi feluri de a se bucura de apă. Poate că invazia lor i-a alungat pe oameni, sau poate că Armilla a fost construită de oameni ca o ofrandă votivă pentru a îmblînzi nimfele mîniate că li s-a prădat apa. Oricum ar fi, femeiuștile astea par mulțumite acum : dimineața le auzi cîntînd.

Orașele și schimburile. 2

La Cloe, oraș mare, persoanele care trec pe străzi nu se cunosc. Cînd se văd își închipuie mii de lucruri unul despre celălalt, întîlnirile care ar putea avea loc între ei, conversațiile, surprizele, mîngîierile, mușcăturile. Dar nimeni nu salută pe nimeni, privirile se încrucișează pentru o clipă apoi se ocolesc, caută alte priviri, nu se opresc.

Trece o fată legănîndu-și umbrela de soare rezemată de umăr, și puțin și rotunjimea șoldurilor. Trece o femeie îmbrăcată în negru care-și arată vîrsta, cu ochi neliniștiți îndărătul vălului și buze tremurătoare. Trece un uriaș tatuat ; un tînăr cu părul alb ; o pitică ; două gemene îmbrăcate în corai. Ceva se întîmplă între ei, un schimb de priviri ca niște linii care leagă o figură de alta, desenînd săgeți, stele, triunghiuri, pînă cînd într-o clipită toate combinațiile sînt epuizate și în scenă intră alte personaje : un orb cu un ghepard în lanț, o curtezană cu un evantai de pene de struț, un efeb, o femeie grasă. Astfel între cei ce se află din întîmplare împreună sub portic ca să se apere de ploaie, sau se înghesuie sub streașina bazarului, sau se opresc să asculte orchestra din piață, se săvîrșesc întîlniri, seduceri, îmbrățișări, orgii fără ca ei să

schimbe un cuvînt, să se atingă măcar cu un deget, aproape fără să ridice ochii.

O vibrație desfrînată freamătă într-una în Cloe, cel mai cast oraș. Dacă bărbații și femeile ar începe să-și trăiască visele lor efemere, fiecare fantasmă ar deveni o persoană cu care ar începe o poveste de urmăriri, prefăcătorii, neînțelegeri, ciocniri, sclavii iar caruselul fanteziilor s-ar opri.

Orașele și ochii. 1.

Strămoșii au construit Valdrada pe malurile unui lac, cu case de sticlă suprapuse și străzi înalte care-și oglindesc în apă parapetele cu balustrade. Sosind, călătorul vede astfel două orașe : unul înălțîndu-se deasupra lacului și unul răsturnat în imagine. Nu există sau nu se întîmplă ceva într-una din Valdrade care să nu fie repetat în cealaltă Valdradă, deoarece orașul a fost construit în așa fel încît fiecare punct al său să fie reflectat de oglinda sa, iar Valdrada cea din apă nu conține doar canelurile și ieșindurile fațadelor care se ridică deasupra lacului ci și interiorul camerelor cu podele și tavane, perspectiva coridoarelor, oglinzile dulapurilor.

Locuitorii din Valdrada știu că toate actele lor sînt în același timp actul în sine cît și imaginea lui răsfrîntă, avînd acea demnitate specială proprie imaginilor, și conștiința acestui lucru îi împiedică să se lase măcar și pentru o clipă la voia întîmplării sau pradă uitării. Pînă și atunci cînd îndrăgostiții își răsucesc trupurile goale, strîns lipite, încercînd să se îmbrățișeze astfel încît să-și smulgă unul altuia cît mai multă plăcere, pînă și atunci cînd ucigașii împlîntă cuțitul în vinele negre ale grumazului și cu cît sîngele cu cheaguri se revarsă mai tare cu atît mai adînc își

afundă lama care alunecă între tendoane, nu atît unirea sau omorul lor are importanță, cît unirea sau omorul imaginilor lor limpezi și reci din oglindă.

Oglinda ba mărește valoarea lucrurilor, ba o desființează. Nu tot ce pare să aibă valoarea deasupra oglinzii rezistă dacă e oglindit. Cele două orașe gemene nu sînt la fel, deoarece nimic din ceea ce există sau se întîmplă în Valdrada nu e simetric : fiecărei figuri sau gest îi răspund din oglindă o figură sau un gest invers, punct cu punct. Cele două Valdrade trăiesc una pentru cealaltă, privindu-se în ochi fără încetare, dar nu se iubesc.

Marele Han a visat un oraș : i-l descrie lui Marco Polo :

— Portul e expus la nord, în umbră. Cheiurile înalte se ridică deasupra apei negre care se lovește de murade ; scări de piatră alunecoase de alge coboară în apă. Bărcile unse cu catran așteaptă priponite călătorii care zăbovesc pe dană luîndu-și rămas bun de la familie. Despărțirile au loc în liniște, dar cu lacrimi. E frig : toți poartă broboade pe cap. O chemare a barcagiului pune capăt întîrzierii ; călătorul se ghemuiește la pravă, se îndepărtează privind spre pîlcul celor rămași ; de pe mal nu se mai disting trăsăturile ; e ceață ; barca se apropie de o navă ancorată ; pe scăriță urcă o siluetă micșorată ; dispare ; se aude ridicîndu-se lanțul ruginit care hîrșîie trecînd prin nară. Cei rămași se apleacă peste povîrnișul stîncilor de-a lungul malului, ca să urmărească cu ochii vaporul pînă ce înconjoară promontoriul ; flutură pentru ultima oară o cîrpă albă.

— *Așterne-te la drum, explorează toate coastele și caută acest oraș, îi spune Hanul lui Marco. Apoi întoarce-te ca să-mi spui dacă visul meu corespunde cu realitatea.*

— *Iartă-mă, stăpîne : e neîndoielnic că mai devreme sau mai tîrziu mă voi îmbarca la acele cheiuri, spune Marco, dar nu mă voi întoarce ca să-ți povestesc. Orașul există și are un secret simplu : cunoaște doar plecări și nu întoarceri.*

Cu buzele strînse pe muştiucul de ambră al pipei, cu barba strivită de colereta de ametiste şi cu degetele mari de la picioare arcuite nervos în papucii de mătase, Kubilai Han asculta relatările lui Marco Polo cu pleoapele lăsate. Erau serile în care un abur de ipohondrie îl apăsa pe suflet.

— Oraşele tale nu există. Poate că nu au existat niciodată. Şi fără îndoială că nu vor mai exista. De ce te amăgeşti cu poveşti alinătoare ? Ştiu prea bine că imperiul meu putrezeşte ca un hoit într-o mlaştină, care răspîndeşte ciumă molipsind atît corbii care-l ciugulesc cît şi trestiile care cresc din îngrăşămîntul scursorii sale. De ce nu-mi vorbeşti despre asta ? De ce-l minţi pe împăratul tătarilor, străine ?

Polo ştia să ţină isonul dispoziţiei sumbre a suveranului.

— Da, imperiul e bolnav şi, ceea ce e mai rău, încearcă să se obişnuiască cu plăgile sale. Scopul explorărilor mele este următorul : scrutînd urmele de fericire care se mai pot întrezări, îi măsor mizeria. Dacă vrei să ştii cît întuneric e în jurul tău, trebuie să-ţi ascuţi privirea ca să vezi slabele lumini îndepărtate.

Uneori Hanul avea izbucniri de euforie. Se ridica de pe perne, măsura cu paşi mari covoarele întinse sub picioarele lui pe brazdele de flori, se apleca peste ba-

lustruiele teraselor pentru a domina cu ochi halucinați întinderea grădinilor palatului luminate de lanternele agățate în cedri.

— Și totuși știu, spunea, că imperiul meu e făcut din materia cristalelor și își agregă moleculele după un desen desăvîrșit. În mijlocul clocotirii elementelor se încheagă un diamant splendid și dur, un uriaș munte șlefuit și transparent. De ce se opresc impresiile tale de călătorie la aparențele dezamăgitoare și nu prind acest proces de neoprit ? De ce zăbovești în melancolii neesențiale ? De ce-i ascunzi împăratului măreția destinului său ?

Iar Marco : — Sire, în timp ce la un semn al tău, orașul unic și ultim își înalță zidurile fără pată, eu culeg cenușa celorlalte orașe posibile care dispar pentru a-i face loc și care nu vor mai putea fi reconstruite și nici ținute minte. Doar dacă vei cunoaște reziduul de nefericire pe care nici o piatră prețioasă nu va reuși vreodată să-l răscumpere, vei putea socoti numărul exact de carate spre care trebuie să tindă diamantul final și nu vei supradimensiona de la bun început calculele proiectului tău.

Orașele și semnele. 5.

Nimeni nu știe mai bine ca tine, înțelepte Kubilai, că nu trebuie să confundăm niciodată orașul cu cuvintele care-l descriu. Totuși între ele există un raport. Dacă-ți descriu Olivia, oraș bogat în produse și cîștiguri, nu am alt mijloc de a-i dezvălui prosperitatea decît să-ți vorbesc de palatele de filigran cu perne pline de ciucuri așezate pe pervazul ferestrelor bifore ; în spatele gratiilor unui

patio un carusel de fîntîni țîșnitoare stropește o pajiște pe care un păun alb își desface evantaiul cozii. Din aceste cuvinte tu înțelegi însă imediat că Olivia e învăluită într-un nor unsuros de funingine care se lipește de pereții caselor ; că în înghesuiala de pe străzi, remorcile în manevră îi strivesc pe pietoni de ziduri. Dacă trebuie să-ți descriu harnica activitate a locuitorilor, îți voi vorbi de prăvăliile șelarilor mirosind a piele, de femeile care stau la taclale în timp ce împletesc covoare de rafie, de canalele suspendate ale căror cascade mișcă roțile morilor : dar imaginea pe care aceste cuvinte o evocă în conștiința ta iluminată este mișcarea care însoțește mandrina în dinții frezei repetată de mii de ori, de mii de mîini în timpul stabilit pentru schimburile din fabrică. Dacă trebuie să-ți explic cum tinde spiritul Oliviei către o viață liberă și o civilizație rafinată, îți voi vorbi de doamnele care se plimbă noaptea cîntînd în canoe luminate între malurile unui estuar verde ; dar asta doar pentru a-ți aminti că în mahalalele unde debarcă în fiecare seară bărbați și femei în lungi șiruri ca de somnambuli, se găsește întotdeauna cîte cineva care în întuneric izbucnește în rîs, se dezlănțuie în glume și sarcasme.

Dar poate nu știi următorul lucru : că pentru a-ți vorbi de Olivia n-aș putea spune altceva. Dacă ar exista într-adevăr o Olivie făcută din ferestre bifore și păuni, din șelari și țesători de covoare și canoe și estuare, ar fi o gaură mizerabilă înnegrită de muște, iar pentru a ți-o descrie ar trebui să recurg la metaforele funinginii, a scîrțîitului roților, a mișcărilor repetate, a sarcasmelor. Minciuna nu stă în cuvinte, ci în lucruri.

Orașele tubulare. 4.

Orașul Sofronia se compune din două jumătăți de oraș. Într-una se află marea *montagne russe* cu cocoașele sale abrupte, călușeii, scaunele care se învîrtesc în lan-

turi, zidul morții cu motocicliștii cu capul în jos, cupola circului cu ciorchinele de trapeze care atîrnă în mijloc. Cealaltă jumătate de oraș e din piatră, marmură și ciment ; acolo se află banca, fabricile, blocurile, abatorul, școala și tot restul. Una din jumătățile orașului e fixă, cealaltă e provizorie, iar cînd timpul popasului său s-a terminat o scot din cuie, o demontează și o duc s-o transplanteze pe terenurile virane ale unei alte jumătăți de oraș.

Astfel în fiecare an vine ziua în care salahorii detașează frontoanele de marmură, dau jos zidurile de piatră, pilonii de ciment, demontează ministerul, monumentul, docurile, rafinăria de petrol, spitalul, le încarcă în remorci pentru a urma din piață în piață itinerariul din fiecare an. Rămîne pe loc jumătatea de Sofronie cu barăcile de tir și caruselele, cu țipătul suspendat al căruciorului din *montagne russe* și începe să numere cîte luni, cîte zile va trebui să aștepte pînă să vină înapoi caravana și să reînceapă viața întreagă.

Orașele și schimburile. 3.

Intrînd pe teritoriul care are drept capitală Eutropia, călătorul nu vede un oraș, ci mai multe, de mărime egală și asemănătoare între ele, răspîndite pe un vast podiș ondulat. Eutropia nu este unul ci toate aceste orașe împreună ; unul singur e locuit, celelalte sînt goale ; și asta se face pe rînd. Vă voi spune îndată cum. În ziua în care locuitorii din Eutropia se simt copleșiți de oboseală și nici unul nu-și mai suportă meseria, rudele, casa și strada, datoriile, oamenii pe care trebuie să-i salute sau pe care-i salută, atunci întreaga populație hotărăște să se mute în orașul vecin care stă acolo și îi așteaptă, gol și ca nou, unde fiecare va avea altă meserie, altă nevastă,

va vedea o altă privelişte cînd deschide fereastra, îşi va petrece serile cu alte distracţii, prietenii, bîrfe. Astfel viaţa lor se reînnoieşte din mutare în mutare, în oraşe care se deosebesc întrucîtva prin locurile unde sînt aşezate, înclinarea pantelor, cursurile de apă sau prin vînturi. Societatea fiind orînduită fără mari deosebiri de avere sau de autoritate, trecerile de la o funcţie la alta au loc aproape fără nici o tulburare ; varietatea e asigurată de multitudinea de sarcini, astfel încît rar se întîmplă ca în spaţiul unei vieţi cineva să se întoarcă la o meserie pe care o practicase înainte.

În acest fel oraşul îşi repetă viaţa identică mutîndu-se în sus şi în jos pe tabla sa de şah goală. Locuitorii joacă aceleaşi scene cu alţi actori ; spun din nou aceleaşi replici cu accente variat combinate ; cască guri alternate în căscături identice. Între toate oraşele imperiului, singură Eutropia dăinuie, identică cu ea însăşi. Mercur, zeul nestatornicilor, căruia i se închină oraşul, a făcut această ambiguă minune.

Oraşele şi ochii. 2.

Dispoziţia celui ce-l priveşte îi dă oraşului Zemruda forma. Dacă treci fluierînd, cu nasul în vînt, îl vei cunoaşte de jos în sus : pervaze, perdele care flutură, fîntîni arteziene. Dacă mergi cu bărbia în piept, cu unghiile înfipte în podul palmei, privirea ţi se va împotmoli în pămînt, în băltoace, în canale, în oase de peşte, în gunoaie. Nu poţi spune că un aspect al oraşului ar fi mai adevărat decît celălalt, totuşi despre Zemruda de sus auzi vorbindu-se mai ales de cei ce şi-o amintesc afundîndu-se în Zemruda de jos, parcurgînd în fiecare zi aceleaşi porţiuni de stradă şi regăsind dimineaţa proasta dispoziţie din ziua dinainte încrustată la picioarele zidurilor. Mai devreme sau mai tîrziu vine pentru toţi ziua în

care ne coborîm privirea spre jgheaburile de scurgere şi nu mai reuşim s-o desprindem de la caldarîm. Cazul invers nu e exclus, dar e mai rar : de aceea continuam să umblăm pe străzile Zemrudei cu ochii care au ajuns să scurme sub pivniţi, sub temelii, sub puţuri.

Oraşele şi numele. I.

Puţine lucruri ţi-aş putea spune despre Aglaura în afară de lucrurile pe care înşişi locuitorii oraşului le repetă dintotdeauna : o serie de virtuţi proverbiale, de tot atîtea defecte proverbiale, cîteva ciudăţenii, un îndărătnic respect al anumitor reguli. Observatori din trecut, cărora nu există motive să nu le dăm crezare, au atribuit Aglaurei trainicul său sortiment de calităţi, confruntîndu-le fără îndoială cu cele ale altor oraşe din vremea lor. Nici Aglaura de care se vorbeşte şi nici Aglaura care se vede nu s-au schimbat poate prea mult de atunci, dar ceea ce era excentric a devenit uzual, şi straniu ceea ce trecea drept normă, iar virtuţile şi defectele şi-au pierdut măreţia sau dezonoarea într-un concert de virtuţi şi de defecte distribuite diferit. În acest sens nimic nu e adevărat din ceea ce se spune despre Aglaura şi totuşi ai despre ea o imagine solidă şi compactă de oraş, pe cînd părerile pe care le-ai putea avea trăind acolo au o mai mică consistenţă. Rezultatul este următorul : oraşul de care se vorbeşte are mult din ceea ce e necesar ca să existe, iar oraşul care există în locul său, există mai puţin.

Dacă aş vrea prin urmare să-ţi descriu Aglaura ţinînd seama de ce am văzut şi simţit eu însumi ar trebui să-ţi spun că e un oraş anost, fără relief, alcătuit la voia întîmplării. Dar nici asta n-ar fi adevărat : la anumite ore, pe anumite scurtături, vezi deschizîndu-ţi-se în faţă bănuiala a ceva de neconfundat, rar, măreţ chiar ; ai vrea să spui ce este, dar tot ceea ce s-a spus despre

Aglaura pînă acum încătuşează cuvintele şi te sileşte să spui din nou în loc să spui.

De aceea locuitorii cred că locuiesc în continuare într-o Aglaură care creşte doar pe numele Aglaura şi nu-şi dau seama de Aglaura care creşte pe pămînt. Şi chiar şi mie care aş dori să deosebesc în memorie cele două oraşe, nu-mi rămîne decît să-ţi vorbesc de unul, pentru că amintirea celuilalt, din lipsa cuvintelor care să-l fixeze, s-a destrămat.

— *De acum încolo eu îţi voi descrie oraşele, a spus Hanul. Tu o să verifici în călătoriile tale dacă există.*

Dar oraşele vizitate de Marco Polo erau întotdeauna deosebite de cele închipuite de împărat.

— *Şi totuşi eu mi-am construit în minte un model de oraş din care să deduc toate oraşele posibile, a spus Kubilai. El închide în sine tot ceea ce corespunde normei. Întrucît oraşele care există se îndepărtează în măsuri deosebite de normă, e de ajuns să prevăd abaterile de la normă şi să calculez combinaţiile mai probabile.*

— *Şi eu mi-am închipuit un model de oraş din care le deduc pe toate celelalte, a răspuns Marco. E un oraş făcut doar din excepţii, oprelişti, contradicţii, incongruenţe, contrasensuri. Dacă un astfel de oraş e cît se poate de improbabil, scăzînd numărul de elemente anormale, cresc probabilităţile ca oraşul să existe într-adevăr. E deajuns, prin urmare, să substrag excepţii modelului meu şi, în orice ordine aş proceda voi ajunge să mă găsesc în faţa unuia din oraşele care există, tot ca o excepţie. Dar nu-mi pot împinge operaţia peste o anumită limită : aş obţine oraşe prea verosimile ca să fie adevărate.*

V

De la balustrada înaltă a palatului, Marele Han privea cum creşte imperiul. La început s-a dilatat linia frontierelor, înglobînd teritoriile cucerite, dar, în înaintarea lor, regimentele dădeau de regiuni pe jumătate pustii, sate cu cocioabe mizere, smîrcuri în care orezul prindea greu rădăcini, populaţii înfometate, rîuri secate, stuf. „A venit vremea — se gîndea Hanul — ca imperiul meu care a crescut prea mult în afară să înceapă să crească înăuntru" şi visa păduri de rodii atît de coapte încît le pleznea coaja, zebu rumeniţi la frigare şi broboniţi de slănină topită, vine metalifere revărsîndu-se în straturi de pepite strălucitoare.

Ani de-a rîndul de belşug au umplut acum grînarele. Fluviile umflate au tîrît păduri de buşteni meniţi să susţină acoperişurile de bronz ale templelor şi palatelor. Armate de sclavi au deplasat munţi de marmură de-a lungul continentului. Marele Han contemplă un imperiu acoperit de oraşe care apasă pe pămînt şi pe oameni, ticsit de bogăţii şi afluenţă, supraîncărcat de ornamente şi îndatoriri, complicat de mecanisme şi ierarhii, umflat, încordat, apăsător.

„Imperiul e strivit de însăşi greutatea lui", se gîndeşte Kubilai, iar în visele sale apar acum oraşe uşoare

ca niște zmee, orașe ajurate ca o dantelă, orașe străvezii ca pînza de păianjen, orașe nervură de frunză, orașe ca liniile mîinii, orașe de filigran prin care să poți vedea grosimea lor opacă și fictivă.

— Îți voi povesti ce-am visat astă-noapte, îi spune lui Marco. În mijlocul unui pămînt plat și galben, acoperit de meteoriți și stînci eratice, vedeam de departe înălțîndu-se ascuțișurile unui oraș cu turlele subțiri, făcute astfel încît Luna, în călătoria ei, să se poată așeza cînd pe una cînd pe alta, sau să se poată legăna agățată de cablurile macaralelor.

Iar Polo : — Orașul pe care l-ai visat e Lalage. Locuitorii săi au oferit aceste locuri de popas nocturn în cer pentru ca Luna să îngăduie fiecărui lucru din oraș să crească mereu fără oprire.

— Dar mai e un lucru pe care tu nu-l știi, a adăugat Hanul. Recunoscătoare, Luna a acordat orașului Lalage un privilegiu mai rar : cu cît crește să devină mai ușor.

Orașele tubulare. 5.

Dacă vreți să mă credeți, cu atît mai bine. Vă voi spune îndată cum e făcută Octavia, orașul-pînză de păianjen. Între doi munți abrupți se cască un hău : orașul se află în gol, legat de cele două creste cu funii, lanțuri și pasarele. Oamenii circulă pe traversele de lemn, cu băgare de seamă ca să nu le scape piciorul între ele, sau se agață de ochiurile de cînepă. Dedesubt nu se află nimic, pe sute și sute de metri : trece cîte un nor ; se întrezărește mai în jos fundul prăpastiei.

Aceasta e temelia orașului : o rețea de trecere și de susținere. Tot restul, în loc să se înalțe deasupra, atîrnă dedesubt : scări de frînghie, hamace, case în formă de sac, agățătoare de haine, terase ca niște nacele, burdufuri cu apă, lămpi de gaz, frigări, coșuri agățate de sfori, lifturi, dușuri, trapeze și inele pentru jocuri, teleferice, candelabre, ghivece cu plante spînzurînd în jos.

Suspendată deasupra abisului, viața locuitorilor din Octavia e mai puțin nesigură decît în alte orașe. Ei știu că rețeaua nu ține mai mult decît atît.

Orașele și schimburile. 4.

La Ersilia, pentru a stabili legăturile care determină viața orașului, locuitorii întind fire între colțurile caselor, albe sau negre sau cenușii sau alb-negre după cum marchează relații de rudenie, de schimb, de autoritate, de reprezentanță. Cînd firele ajung atît de numeroase încît nu se mai poate trece printre ele, locuitorii pleacă : casele se demontează și rămîn doar firele și stîlpii lor de susținere.

De pe coasta unui munte, în mijlocul taberei și al lucrurilor luate de acasă, transfugii din Ersilia privesc desișul de fire întinse și de stîlpi care se înalță în cîmpie. Ceea ce se vede e tot Ersilia, iar ei nu sînt nimic.

Reconstruiesc Ersilia în altă parte. Țes din fire o figură asemănătoare pe care ar dori-o mai complicată și totodată mai regulată decît cealaltă. Apoi o părăsesc, transportîndu-și și mai departe casele și pe ei înșiși.

De aceea, călătorind pe teritoriul Ersiliei, întîlnești ruinele orașelor părăsite, fără zidurile care nu dăinuie, fără oasele morților pe care le rostogolește vîntul : pînze încurcate de păianjen care-și caută o formă.

Orașele și ochii. 3.

După ce a umblat șapte zile prin hățișuri, cel ce merge la Bauci nu reușește să-l vadă și cu toate acestea a ajuns. Cataligele subțiri care se înalță de la sol, la mare distanță unele de altele, și se pierd deasupra norilor susțin orașul. Te urci acolo pe niște scărițe. Locuitorii se arată rar pe pămînt : au tot ceea ce le este necesar acolo sus și preferă să nu coboare. Nimic din oraș nu atinge solul în afară de picioarele acelea lungi de flamingo de care se reazămă și, în zilele însorite, o umbră dantelată și colțuroasă care se conturează pe frunziș.

Există trei ipoteze asupra locuitorilor din Bauci : că urăsc Pămîntul ; că-l respectă într-atît încît evită orice contact cu el ; că-l iubesc așa cum era înaintea lor și, cu ochеane și telescoape ațintite în jos, nu se satură să-l treacă în revistă, frunză cu frunză, piatră cu piatră, furnică cu furnică, contemplîndu-și fascinați propria absență.

Orașele și numele. 2.

Zei de două feluri protejează orașul Leandra. Atît unii cît și ceilalți sînt atît de mici încît nu se văd și atît de numeroși încît nu se pot număra. Primii stau la ușile caselor, înăuntru, lîngă cuier și suportul de umbrele ; la mutare, urmează familiile și se instalează în noile locuințe de îndată ce se predau cheile. Ceilalți stau în bucătărie, se ascund de preferință sub tigăi, sau în vatra căminului sau în colțul unde sînt măturile ; fac parte din casă și atunci cînd familia care locuia acolo pleacă, ei rămîn cu noii chiriași ; poate că se aflau acolo încă înainte de a exista casa, prin bălăriile terenurilor de construcție,

ascunși într-o cutie de conserve ruginită ; dacă se demolează casa și în locul ei se construiește un bloc pentru cincizeci de familii, îi regăsești multiplicați, în bucătăria tot atîtor apartamente. Pentru a-i deosebi, îi vom numi Penați pe unii și Lari pe ceilalți.

Într-o casă, nu e zis că Larii stau mereu cu Larii și Penații cu Penații : se frecventează, se plimbă împreună pe cornișele de stuc, pe țevile caloriferelor, comentează întîmplările din familie, se ceartă din te miri ce dar se întîmplă să se și înțeleagă ani de-a rîndul ; dacă-i vezi pe toți în șir nu-ți dai seama care-i unul și care-i celălalt. Larii au văzut trecînd între zidurile lor Penați cu cele mai deosebite obîrșii și obiceiuri ; Penații trebuie să-și facă însă loc, cot la cot, lîngă Lari din ilustre castele decăzute, plini de trufie sau Lari din barăci de tinichea, susceptibili și bănuitori.

Adevărata esență a Leandrei e subiect de discuții interminabile. Penații cred că ei sînt sufletul orașului, chiar dacă au sosit acolo cu un an în urmă, și că duc Leandra cu ei atunci cînd emigrează. Larii îi consideră pe Penați musafiri vremelnici, inoportuni, băgăreți ; adevărata Leandră este a lor, cea care dă formă tuturor lucrurilor pe care le conține, Leandra care se afla acolo înainte de sosirea tuturor acestor intruși și care va rămîne cînd toți vor fi plecat.

Ce au în comun este următorul lucru : au întotdeauna ceva de zis împotriva a ceea ce se întîmplă în familie sau în oraș, Penații punînd în discuție bătrînii, străbunicii, strămoșii, familiile de altă dată, iar Larii atmosfera așa cum era înainte de a o fi distrus. Dar asta nu înseamnă că trăiesc doar din amintiri : născocesc proiecte despre cariera pe care o vor face copiii cînd vor fi mari (Penații), despre ceea ce ar putea deveni acea casă sau zonă (Larii) dacă ar începea pe mîini bune. Dacă-ți încordezi auzul, mai ales noaptea, în casele din Leandra, îi auzi pălăvrăgind fără încetare, întrerupîndu-se, spunîndu-și vorbe de batjocură, bombănind, rîzînd ironic.

La Melania, ori de cîte ori intri în piață, te nimerești în mijlocul unui dialog : soldatul fanfaron și parazitul ieșind pe o ușă se întîlnesc cu tînărul risipitor și cu prostituata ; sau tatăl avar dă din prag ultimele sfaturi fiicei îndrăgostite și e întrerupt de servitorul nătîng care se duce cu un bilet la codoașă. Te întorci la Melania după ani de zile și regăsești același dialog care continuă : între timp parazitul, prostituata și tatăl cel avar au murit dar soldatul fanfaron, fiica îndrăgostită și servitorul nătîng le-au luat locul, substituiți la rîndul lor de ipocrit, de confidentă, de astrolog.

Populația din Melania se reînnoiește : dialoganții mor pe rînd și între timp se nasc cei ce vor participa la rîndul lor la dialog, care într-un rol, care într-altul. Cînd cineva își schimbă rolul, sau părăsește pentru totdeauna piața sau își face acolo prima sa apariție, se produc schimbări în lanț, pînă cînd sînt distribuite din nou toate rolurile ; între timp însă slujnicuța cea plină de duh continuă să-i răspundă bătrînului mînios, cămătarul nu încetează să-l urmărească pe tînărul dezmoștenit, doica să o aline pe fiica vitregă, chiar dacă nici unul din ei nu-și păstrează ochii și vocea pe care le avea în scena precedentă.

Se întîmplă uneori ca un singur dialogant să susțină în același timp două sau mai multe roluri : tiran, binefăcător, mesager ; sau ca un rol să fie dublat, multiplicat, atribuit la sută, o mie de locuitori din Melania : trei mii pentru ipocrit, treizeci de mii pentru escroc, o sută de mii de fii de regi căzuți în mizerie care așteaptă să fie recunoscuți.

Cu trecerea timpului nici rolurile nu mai sînt exact la fel cu cele dinainte ; desigur că acțiunea pe care ele o fac să înainteze prin intrigi și lovituri de teatru se îndreaptă spre un deznodămînt final, de care continuă să se apropie chiar cînd ițele par să se încurce mai tare

și piedicile să se mărească. Cine iese în piață în momente succesive își dă seama că dialogul se schimbă de la act la act, chiar dacă viețile locuitorilor din Melania sînt prea scurte ca să observe acest lucru.

Marco Polo descrie un pod, piatră cu piatră.

— Dar care e piatra care susține podul ? întreabă Kubilai Han.

— Podul nu e susținut de o piatră anume, răspunde Marco, ci de linia arcului pe care ele îl formează.

Kubilai Han rămîne tăcut, meditînd. Apoi adaugă : — De ce îmi vorbești de pietre ? Pe mine mă interesează doar arcul.

Polo răspunde : — Fără pietre nu există arc.

— *Ți s-a întîmplat vreodată să vezi un oraș care să semene cu acesta ? îl întreba Kubilai pe Marco Polo scoțîndu-și mîna încărcată de inele din baldachinul de mătasă a gondolei imperiale și arătînd spre podurile încovoiate peste canale, palatele princiare ale căror praguri de marmură coboară pînă în apă, neîncetatul du-te-vino al bărcilor ușoare care se răsucesc în zigzag, împinse de lungi rame ; luntrele de pe care se descarcă în piețe coșuri de zarzavant, balcoanele, loggiile, cupolele, clopotnițele, grădinile de pe insule închipuind pete verzi în cenușiul lagunei.*

Împăratul, însoțit de dregătorul său străin, vizita Kinsaiul, vechea capitală a unor dinastii detronate, ultima perlă incrustată în coroana Marelui Han.

— *Nu, sire, a răspuns Marco, nu mi-aș fi închipuit niciodată că ar putea exista un astfel de oraș.*

Împăratul încercă să-l scruteze în ochi. Străinul lăsă privirea în jos. Kubilai rămase tăcut toată ziua.

După apus, pe terasele palatului, Marco Polo îi expunea suveranului rezultatele misiunilor sale. De obicei Marele Han își încheia serile savurînd cu ochii întredeschiși aceste povestiri pînă cînd primul său căscat dădea semnalul cortegiului de paji să aprindă făcliile pentru a-l conduce pe suveran la Pavilionul Augustului Somn. Dar

de astă dată Kubilai nu părea dispus să se lase pradă oboselii.

— Mai povestește-mi despre alt oraș, insista.

— ... De acolo omul pleacă și merge călare trei zile între miazănoapte și soare-răsare... — prindea din nou Marco să povestească și să înșire nume și obiceiuri și negustătorii din nenumărate ținuturi. Repertoriul său putea fi considerat inepuizabil, de data asta însă el a fost cel care s-a dat bătut. Mijeau zorile cînd a spus :

— Sire, acum ți-am vorbit de toate orașele pe care le cunosc.

— A rămas unul de care nu vorbești niciodată.

Marco Polo a lăsat capul în jos.

— Veneția, a spus Hanul.

Marco a zîmbit :

— Și despre ce altceva credeai că îți vorbesc ?

Împăratul nu s-a descumpănit.

— Și totuși nu te-am auzit niciodată rostindu-i numele.

Iar Polo :

— De fiecare dată cînd descriu un oraș spun ceva despre Veneția.

— Cînd te întreb de alte orașe, vreau să te aud vorbind de acelea. Iar de Veneția, cînd te întreb de Veneția.

— Pentru a distinge calitățile celorlalte, trebuie să pornesc de la un prim oraș care rămîne implicit. Pentru mine, e Veneția.

— Atunci ar trebui să începi fiecare istorisire a călătoriilor tale de la plecare, descriind Veneția așa cum este, în întregime, fără să lași la o parte nimic din ce amintește de ea.

Cleştarul lacului se învolburase puţin; reflexul arămiu al vechiului palat al dinastiei Sung se fărîmiţa în reverberaţii scînteietoare ca o plutire de frunze.

— După ce au fost fixate prin cuvinte, imaginile memoriei se şterg, a spus Polo. Poate că mi-e frică să pierd Veneţia dintr-o dată, în întregime, dacă vorbesc de ea. Sau poate că, vorbind de alte oraşe, am pierdut-o deja puţin cîte puţin.

Oraşele şi schimburile. 3.

La Smeraldina, oraş acvatic, o reţea de canale şi o reţea de străzi se suprapun şi se intersectează. Ca să mergi dintr-un loc într-altul ai întotdeauna posibilitatea să alegi între mersul pe uscat şi mersul cu barca; şi întrucît la Smeraldina linia cea mai scurtă dintre două puncte nu e o linie dreaptă ci un zigzag care se ramifică în variante tortuoase, drumurile care se deschid în faţa fiecărui trecător nu sînt doar două ci multe, iar numărul acestora se mai măreşte pentru cel ce merge cînd cu barca şi cînd pe uscat.

Astfel locuitorii din Smeraldina sînt scutiţi de plictiseala de a parcurge zilnic aceleaşi străzi. Şi asta nu e totul : reţeaua trecerilor nu e dispusă pe un singur strat, ci urmează linia unduitoare de coborîşuri şi urcuşuri ale scărilor, galeriilor, podeţelor cocoşate, străzilor suspendate. Combinînd segmente ale diferitelor trasee suprainalţate sau la sol, fiecare locuitor îşi îngăduie în fiecare zi plăcerea unui nou itinerar pentru a merge în aceleaşi locuri. Vieţile cele mai monotone şi liniştite se desfăşoară la Smeraldina fără să se repete.

La mai mari constrîngeri sînt supuse, aici ca şi în alte părţi, vieţile secrete şi aventuroase. Pisicile din Smeraldina, hoţii, îndrăgostiţii clandestini se depla-

seazâ pe străzi mai înalte şi discontinue, sărind de pe un acoperiş pe altul, dîndu-şi drumul dintr-o loggie pe o terasă, ocolind streaşinile cu pas de dansator pe sîrmă. Mai jos, şobolanii aleargă în întunericul canalelor unul îndărătul altuia, împreună cu conspiratorii şi contrabandiştii : se ivesc din cîte o cloacă sau o gură de canal, o iau la fugă printre ziduri şi pe ulicioare, tîrăsc dintr-o ascunzătoare într-alta coji de caşcaval, mărfuri prohibite, butoaie de praf de puşcă, străbat grosimea oraşului sfredelită de razele galeriilor subterane.

Un plan al Smeraldinei ar trebui să cuprindă, însemnate cu cerneluri de diferite culori, toate aceste trasee, solide şi lichide, evidente şi ascunse. Ar fi mai greu de fixat pe hartă drumul rîndunelelor care despică aerul deasupra acoperişurilor, coboară cu aripi încremenite de-a lungul unei parabole invizibile, se abat dintr-o dată din drum pentru a înghiţi un ţînţar, îşi iau din nou zborul în spirale pe lîngă o turlă, domină din orice punct al cărărilor lor de aer toate punctele oraşului.

Oraşele şi ochii. 4.

Ajuns la Fillide, te bucuri să vezi cîte poduri diferite unul de celălalt traversează canalele : poduri arcuite, acoperite, pe piloţi, de vase, suspendate, cu parapete traforate ; ce varietate de ferestre se deschid spre stradă : bifore, în potcoavă, lanceolate, în ogivă, cu lunete sau rozase deasupra ; cîte feluri de pavaje acoperă solul : cu pietriş, cu lespezi, cu balast, cu dale albe şi albastre. În fiecare punct al său oraşul oferă surprize ochilor : o tufă de caper răsărind din zidurile fortăreţei, statuile a trei regine pe o consolă, o cupolă în formă de bulb în săgeata căreia stau înfipţi trei bulbi mici. „Ferice de cel ce stă la Fillide şi nu se mai satură privind lucrurile pe care le conţine", am exclamat, cu regretul că trebuie să părăsesc oraşul fără a-l fi putut privi pe îndelete.

Ţi se întîmplă în schimb să te opreşti la Fillide şi să-ţi petreci acolo restul zilelor. Oraşul păleşte de îndată în ochii tăi, rozasele, statuile de pe console, cupolele se şterg. Ca toţi locuitorii din Fillide, urmezi liniile în zigzag de la o stradă la alta, deosebeşti zone însorite şi zone de umbră. Aici o poartă, colo o scară, o bancă unde-ţi poţi pune coşul, un şanţ de care te împiedici dacă nu-l bagi de seamă. Tot restul oraşului e invizibil. Fillide e un spaţiu în care se schiţează traseele între puncte suspendate în gol, drumul cel mai scurt pentru a ajunge la prăvălia acelui negustor, evitînd ghişeul acelui creditor. Paşii tăi urmăresc ceea ce nu se află în afara ochilor ci înăuntru, îngropat şi şters : dacă între două porticuri unul continuă să pară mai vesel asta se datorează faptului că e vorba de cel prin care trecea cu treizeci de ani în urmă o fată cu largi mîneci brodate, sau doar faptului că lumina cade pe el la o anumită oră ca pe acel portic, de care nici nu-ţi mai aduci aminte unde era.

Milioane de ochi se înalţă spre ferestre, poduri, caperi şi e ca şi cum ar aluneca pe o pagină albă. Numeroase sînt oraşele ca Fillide care se sustrag privirilor în afară de cazul cînd le descoperi prin surprindere.

Oraşele şi numele. 1

Vreme îndelungată Pirra a fost pentru mine un oraş ca o fortăreaţă aşezată pe povîrnişurile unui golf, cu ferestre înalte şi turnuri, închis ca o cupă, avînd în centru o piaţă ca un puţ de adîncă şi cu un puţ în centru. N-o văzusem niciodată. Era unul din numeroasele oraşe unde nu ajunsesem niciodată şi pe care mi le închipuiam doar prin mijlocirea numelui : Eufrasia, Odile, Margara, Getullia. Pirra îşi avea locul printre ele, deosebită de fiecare din ele şi, ca fiecare din ele, de neconfundat pentru ochii minţii.

A venit ziua în care călătoriile mele m-au purtat la Pirra. De îndată ce am pus piciorul acolo, tot ceea ce-mi închipuisem era dat uitării ; Pirra devenise ceea ce este Pirra ; iar eu credeam că știusem din totdeauna că marea nu poate fi văzută din oraș, ascunsă de o dună a coastei joase și ondulate ; că străzile sînt lungi și drepte, iar casele, nu prea înalte, sînt grupate la intervale și despărțite de terenuri cu depozite de cherestea și gatere ; că vîntul mișcă morișile pompelor hidraulice. De atunci încoace, numele Pirra îmi trezește în minte această priveliște, această lumină, acest zumzet, acest aer în care plutește un praf gălbui : e evident că însemnă și că nu putea să însemne altceva decît asta.

Mintea mea continuă să cuprindă un mare număr de orașe pe care nu le-am văzut și nici nu le voi vedea, nume care poartă cu sine o figură, sau un fragment, sau o licărire de figură imaginată : Getullia, Odile, Eufrasia, Margara. Orașul înălțîndu-se deasupra golfului se află deasemenea acolo, cu piața închisă în jurul puțului, dar nu mai pot să-l leg de un nume, și nici să-mi aduc aminte cum de putusem să-i dau un nume care înseamnă cu totul altceva.

Orașele și morții. 2.

Nu ajunsesem niciodată în călătoriile mele pînă la Adelma. Se lăsase seara cînd am debarcat acolo. Pe chei, marinarul care a prins din zbor parîma și a legat-o de ponton semăna cu unul cu care făcusem armata și murise. Era ora vînzării peștelui cu ridicata. Un bătrîn încărca un coș de arici de mare pe un cărucior ; am avut senzația că-l recunosc ; cînd m-am întors dispăruse într-o ulicioară, dar îmi dădusem seama că semăna cu un pescar care, fiind foarte bătrîn cînd eram copil, nu se mai putea număra printre cei vii. M-a tulburat vederea unui bolnav de malarie, ghemuit pe jos și cu o învelitoare pe

cap : tatăl meu, cu puține zile înainte de-a muri, avea ochii galbeni și barba țepoasă exact ca acesta. Mi-am întors ochii ; nu mai îndrăzneam să privesc pe nimeni în față.

M-am gîndit : „Dacă Adelma e un oraș pe care-l văd în vis, unde nu întîlnești decît morți, visul mă înspăimîntă. Dacă Adelma e un oraș adevărat, locuit de vii, e de ajuns să continui să-i fixez pentru ca asemănările să se șteargă și să apară fețe străine, aducătoare de neliniște. Și într-un caz și în altul e mai bine să nu stărui să-i privesc".

O vînzătoare de zarzavat cîntărea o varză și o punea într-un coș agățat de o sfoară pe care o fată îl lăsa în jos de pe un balcon. Fata era la fel cu una din satul meu care înnebunise din dragoste și se omorîse. Zarzavagioaica și-a ridicat capul : era bunica mea.

M-am gîndit : „Ajungi în viață la un moment cînd dintre toți cei pe care i-ai cunoscut, morții să fie mai numeroși decît cei vii. Iar mintea refuză să mai accepte alte fizionomii, alte expresii : pe toate fețele noi întîlnite imprimă vechile modele, pentru fiecare găsește masca cea mai potrivită".

Hamalii urcau în șir scările, încovoiați sub povara damigenelor și a butoaielor ; fețele le erau acoperite de glugile din pînză de sac ; „Acum o să se ridice și o să-i recunosc", gîndeam, cu teamă și cu nerăbdare. Dar nu-mi desprindeam privirea de pe ei ; cum îmi întorceam ochii la mulțimea care se înțesa pe străduțe eram asaltat de fețe neașteptate, răsărite de departe, care mă fixau ca pentru a fi recunoscute, sau a mă recunoaște, sau ca și cum m-ar fi recunoscut deja. Poate că semănam și eu pentru fiecare din ei cu cineva care murise. De abia ajunsesem la Adelma și iată-mă dintr-o dată unul din ei, trecusem de partea lor, prins în acea unduire de ochi, de riduri, de strîmbături.

M-am gîndit : „Poate că Adelma e orașul unde se ajunge murind și unde fiecare regăsește persoanele pe care le-a cunoscut. E semn că am murit și eu". Și m-am mai gîndit : „E semn că lumea de dincolo nu e fericită".

Orașele și cerul. 1.

La Eudossia, care se întinde în sus și în jos, cu ulicioare întortocheate, scări, fundături, magherițe, se păstrează un covor în care poți contempla adevărata formă a orașului. La prima vedere nimic nu pare să semene mai puțin cu Eudossia decît desenul de pe covor, împărțit în figuri simetrice care-și repetă motivele în linii drepte și circulare, cu bătaia din fire cu culori strălucitoare, a cărei țesătură o poți urmări de-a lungul întregii urzeli. Dacă însă zăbovești să-l privești cu atenție, observi că fiecărui loc din covor îi corespunde un loc din oraș și că toate lucrurile existente în oraș sînt cuprinse și în desen, dispuse după adevăratele lor raporturi, care scapă ochiului tău distrat de neîncetatul du-te-vino, de forfotă, de aglomerație. Tot haosul din Eudossia, răgetele catîrilor, petele de negru de fum, mirosul de pește, iată ce apare în perspectiva parțială pe care o ai ; dar covorul dovedește că există un punct din care orașul își dezvăluie adevăratele proporții, schema geometrică implicită în cel mai mărunt detaliu al său.

E ușor să te rătăcești în Eudossia ; dar cînd te concentrezi să privești covorul, recunoști strada căutată într-un fir cîrmîziu, sau liliachiu sau purpuriu care, printr-un lung ocol, te conduce la o incintă de culoarea rubinului, adevăratul tău punct de sosire. Fiecare locuitor din Eudossia confruntă cu ordinea imobilă a covorului o imagine a sa despre oraș, o neliniște, și fiecare poate găsi ascuns printre arabescuri un răspuns, povestea vieții lui, întorsăturile soartei.

Asupra raportului misterios dintre două obiecte atît de diferite cum sînt covorul și orașul a fost întrebat un oracol. Unul din cele două obiecte — a sunat răspunsul — are forma pe care zeii au hărăzit-o cerului înstelat și orbitelor pe care se rotesc lumile ; celălalt este un reflex aproximativ al primului, ca orice operă umană.

Augurii erau de mult convinși că armoniosul desen de pe covor e de factură divină : în acest sens a fost

interpretat oracolul, fără să se dea naștere la controverse. Dar la fel de bine poți ajunge la concluzia opusă : că adevărata hartă a universului e orașul Eudossia așa cum e, o pată lăbărțată și fără formă, cu străzile în zigzag, case care se prăbușesc una peste alta în nori de praf, incendii, urlete în noapte.

— *...Prin urmare călătoria ta e într-adevăr o călătorie în memorie ! Marele Han sta tot cu urechile ciulite și tresărea în hamac de fiecare dată cînd surprindea în cuvintele lui Marco o undă de tristețe. Te-ai dus atît de departe doar pentru a da frîu liber unui noian de nostalgie ! exclama, sau : Te întorci din expediții cu cala plină de regrete ! și adăuga, sarcastic : Jalnice mărfuri, la drept vorbind, pentru un negustător al Serenissimei Veneții !*

Acesta era punctul spre care tindeau toate întrebările lui Kubilai despre trecut și viitor, de o oră se juca așa ca pisica cu șoarecele și pînă la urmă îl încolțea pe Marco, tăbărînd asupra lui, punîndu-i genunchiul în piept, apucîndu-l de barbă : — Asta vroiam să știu de la tine : mărturisește cu ce faci contrabandă : cu stări sufletești, stări de har, elegii !

Fraze și gesturi poate doar închipuite, în timp ce cei doi, tăcuți și nemișcați, priveau cum se ridică încet fumul din pipele lor. Norul, cînd se destrăma la o adiere de vînt, cînd rămînea plutind în aer ; iar răspunsul stătea în acel nor. Cînd fumul se risipea, Marco vedea în gînd aburii începînd întinsul mării și lanțurile munților care se răsfiră lăsînd aerul uscat și diafan și dezvăluind orașele îndepărtate. Privirea sa voia să ajungă

dincolo de acel ecran de umori volatile : forma lucrurilor se distinge mai bine de la depărtare.

Sau, cînd norişorul se oprea de abia mijit dintre buze, dens şi leneş, viziunea era cu totul alta : exalaţiile care stagnează deasupra acoperişurilor metropolei, fumul opac care nu se împrăştie, învelişul de miasme care apasă pe asfaltul străzilor. Nu ceţurile trecătoare ale memoriei, nici uscata transparenţă, ci scrumul vieţilor arse care formează o scoarţă peste oraşe, buretele umflat de materie vitală care nu mai curge, îngrămădirea trecutului, prezentului şi viitorului care blochează existenţele calcificate în iluzia mişcării : iată ce găseşti la capătul călătoriei.

KUBILAI : *Nu știu cînd ai avut timp să vizitezi toate țările pe care mi le descrii. Mie mi se pare că nu te-ai mișcat din grădina asta.*

POLO : *Orice lucru pe care-l fac sau îl văd capătă sens într-un spațiu al minții unde domnește același calm ca aici, aceeași penumbră, aceeași liniște străbătută de foșnetul frunzelor. În momentul în care mă concentrez ca să gîndesc, mă regăsesc mereu în această grădină, la aceeași oră a serii, în prezența ta augustă, continuînd în același timp, fără o clipă de răgaz, să urc pe un fluviu verde de crocodili sau să număr butoaiele de pește sărat pe care le coboară în cambuză.*

KUBILAI : *Nici eu nu sînt sigur că mă aflu aici, plimbîndu-mă printre bazinele de porfir și ascultînd ecoul fîntînilor țîșnitoare și nu călăresc, năclăit de sudoare și sînge, în fruntea oștirii mele, cucerind ținuturile pe care urmează să mi le descrii tu, sau retezînd degetele năvălitorilor care se urcă pe zidurile unei fortărețe asediate.*

POLO : *Poate că această grădină există doar la umbra pleoapelor noastre întredeschise, și că n-am încetat niciodată, tu să ridici nori de praf pe cîmpurile de bătălie, eu să negociez cumpărarea unor saci de piper în piețe îndepărtate, dar de fiecare dată cînd lăsăm ochii*

în jos în iureşul gălăgiei şi al mulţimii ne e îngăduit să ne retragem aici, îmbrăcaţi în chimonouri de mătase, pentru a examina ceea ce vedem şi trăim, a trage concluziile, a contempla de departe.

KUBILAI : *Poate că acest dialog al nostru se desfăşoară între doi zdrenţăroşi porecliţi Kubilai Han şi Marco Polo, care scormonesc într-o groapă de gunoi, îngrămădind fiare ruginite, petice de stofă, hîrtii vechi şi, îmbătaţi din cîteva înghiţituri de vin prost, văd cum strălucesc în jurul lor toate comorile Orientului.*

POLO : *Poate că din întreaga lume au rămas doar un teren viran acoperit de gunoaie şi grădina suspendată a palatului Marelui Han. Poate că doar pleoapele noastre le separă, dar nu se ştie care e înăuntru şi care e înafară.*

Oraşele şi ochii. 5.

După ce a trecut vadul rîului şi a străbătut strîmtoarea, călătorului îi apare dintr-o dată în faţă oraşul Moriana, cu porţi de alabastru străvezii la lumina soarelui, coloane de coral susţinînd frontoane încrustate de serpentin, vile de cleştar ca nişte acvarii unde înoată umbrele dansatoarelor cu solzi argintaţi la lumina candelabrelor în formă de meduză. Dacă nu e la prima lui călătorie, el ştie că oraşele ca acesta au un revers : e de ajuns să parcurgi un semicerc şi ţi se va ivi faţa ascunsă a Morianei, o întindere de tablă ruginită, pînză de sac, scînduri din care ies cuiele, ţevi înnegrite de funingine, grămezi de cutii de conserve, calcane cu inscripţii spălăcite, schelete de scaune desfundate, frînghii bune doar ca să te spînzuri cu ele de o bîrnă putredă.

Dintr-o parte într-alta, orașul pare să se prelungească în perspectivă, multiplicîndu-și repertoriul de imagini : de fapt însă nu are grosime, constă doar din față și dos, ca o foaie de hîrtie, cu o figură pe o parte și una pe cealaltă, care nu se pot detașa și nici privi una pe alta.

Orașele și numele. 4.

Clarice, oraș glorios, are o istorie zbuciumată. S-a prăbușit și a reînflorit de mai multe ori, considerînd întotdeauna prima Clarice drept model inegalabil al tuturor splendorilor, în comparație cu care starea prezentă a orașului stîrnea noi valuri de suspine la fiecare cotitură a destinului.

În veacurile de degradare, orașul, pustiit de epidemii, devenit mai puțin înalt din cauza prăbușirilor grinzilor și cornișelor sau a alunecărilor de teren, ruginit și îmbîcsit din neglijența sau absența celor ce trebuiau să-l întrețină, prindea încet să se repopuleze cînd din pivnițe și subsoluri ieșeau la iveală hoardele de supraviețuitori mișunînd ca șoarecii, împinși de frenezia de a scotoci și de a roade, dar și de a aduna și a cîrpăci, ca păsările cînd își fac cuibul. Se aruncau asupra a tot ceea ce putea fi scos de unde era și pus într-alt loc pentru o altă întrebuințare : din draperiile de brocart făceau cearceafuri ; în urnele cinerare de marmură semănau busuioc ; gratiile din fier forjat, smulse de la ferestrele gineceelor erau folosite ca să frigă carne de pisică la focuri aprinse din lemne cu intarsii. Înjghebată din piesele desperecheate ale Claricei devenite de nefolosit, se alcătuia o Clarice a supraviețuirii, plină de maghernițe și cocioabe, de rigole murdare, de cuști de iepuri. Și cu toate acestea, nu se pierduse aproape

nimic din vechea splendoare a Claricei, totul se afla acolo, dispus doar într-o ordine diferită, dar corespunzînd cerinţelor locuitorilor la fel ca înainte.

Vremurile de mizerie erau urmate de epoci mai vesele : o Clarice fluture somptuos răsărea din Claricea jalnică omidă ; noul belşug umplea oraşul de materiale, clădiri, obiecte noi ; lume nouă venea de pretutindeni ; nimeni şi nimic nu mai avea legătură cu oraşul sau oraşele Clarice dinainte ; şi cu cît noul oraş se instala mai triumfal pe locul şi pe numele primei Clarice, cu atît devenea mai evident că se îndepărtează de ea, că o distruge la fel de repede ca şobolanii şi mucegaiul ; în ciuda mîndriei noului fast, în fundul inimii se simţea străină, nepotrivită, uzurpatoare.

Şi iată că atunci cioburile primei splendori care se salvaseră adaptîndu-se unor necesităţi mai obscure erau din nou mutate din loc, iată-le păstrate sub clopote de sticlă, închise în vitrine, aşezate pe perne de catifea, şi nu pentru că ar mai fi putut servi încă la ceva, ci pentru că s-ar fi dorit ca prin ele să se recompună un oraş de care nimeni nu mai ştia nimic.

La Clarice au urmat alte perioade de decădere şi de înflorire. Populaţiile şi obiceiurile s-au schimbat de mai multe ori ; au rămas numele, aşezarea şi obiectele mai greu de spart. Fiecare nouă Clarice, compactă ca un corp viu cu mirosurile şi rispiraţia sa, îşi etalează ca pe o bijuterie de preţ ceea ce a rămas din vechile Clarice, fragmentare şi moarte. Nu se ştie cînd au stat capitelurile corintice în vîrful coloanelor lor ; se ştie doar de unul din ele care mulţi ani la rînd a susţinut, într-un coteţ, coşul unde se ouau găinile, iar de acolo a trecut la Muzeul de Capiteluri, în rînd cu celelalte exemplare ale colecţiei. Ordinea succesiunii erelor s-a pierdut ; e răspîndită părerea că a existat o primă Clarice, dar nu mai sînt documente care s-o dovedească ; e posibil ca urnele de marmoră să fi fost mai întîi semănate cu bu-

suioc și nu cu oasele morților, iar capitelurile să fi stat mai întîi în cotețe și apoi în temple. Un lucru doar e sigur : că un anume număr de obiecte se deplasează într-un anume spațiu, cînd copleșit de o cantitate de obiecte noi, cînd consumîndu-se fără să fie înlocuite ; regula e să le amesteci de fiecare dată și să încerci să le pui din nou împreună. Poate că orașul Clarice a fost întotdeauna doar o învălmășeală de boarfe rupte, ponosite, de nefolosit.

Orașele și morții. 3.

Nu există oraș mai dispus ca Eusapia să se bucure de viață și să fugă de necazuri. Și pentru ca saltul de la viață la moarte să fie mai puțin brusc, locuitorii au construit sub pămînt o copie identică a orașului lor. Cadavrele, uscate în așa fel încît să nu rămînă decît scheletul acoperit de piele gălbuie, sînt duse acolo jos ca să-și continue îndeletnicirile dinainte. Dintre acestea sînt preferate momentele lipsite de griji : cei mai mulți sînt așezați în jurul unor mese îmbelșugate, sau puși în poziție de dans sau cu trîmbița la gură. Dar și toate meseriile din Eusapia celor vii continuă să se desfășoare sub pămînt, sau cel puțin cele pe care viii le-au practicat mai mult din plăcere decît din plictiseală : ceasornicarul, în mijlocul ceasurilor oprite din prăvălia lui, își apropie urechea ca pergamentul de o pendulă uitată ; un bărbier săpunește cu un pămătuf uscat oasele pometilor unui actor în timp ce acesta repetă privindu-și rolul cu orbitele goale ; o fată cu țeasta rîzătoare mulge scheletul unei juncane.

Desigur, mulți vii cer ca după moarte să aibă un destin diferit de cel de care au avut deja parte : necropola e înțesată de vînători de lei, mezzo-soprane, ban-

cheri, violoniști, ducese, întreținute, generali, mai mulți decît a numărat vreodată un oraș viu.

Sarcina de a însoți morții și de a-i instala la locul dorit e încredințată unei confrerii de purtători de glugă. Nimeni altcineva nu are acces în Eusapia morților și tot ceea ce se știe despre ce se întîmplă acolo jos se știe de la ei.

Ei spun că aceeași confrerie există și la morți și că le dă întotdeauna o mînă de ajutor ; după moarte, purtătorii de glugi vor continua să aibă aceeași ocupație și în cealaltă Eusapie ; lasă să se înțeleagă că unii dintre ei au și murit și continuă să circule sus și jos. Desigur, autoritatea acestei congregații e foarte puternică asupra Eusapiei celor vii.

Ei spun că de fiecare dată cînd coboară găsesc ceva schimbat în Eusapia de jos ; morții aduc inovații orașului lor ; nu multe, dar ele sînt rodul unei chibzuințe cumpănite și nu a unor capricii trecătoare. De la un an la altul, spun ei, nu mai poți recunoaște Eusapia morților. Iar viii, ca să nu se lase mai prejos, vor să facă și ei tot ceea ce purtătorii de glugi povestesc despre noutățile morților. Astfel Eusapia celor vii a prins să-și copieze propria copie subterană.

Ei spun că acest lucru nu se întîmplă numai acum : în realitate, morții ar fi construit Eusapia de sus după asemănarea orașului lor. Spun că în cele două orașe gemene nu mai e chip să știi care sînt viii și care sînt morții.

Orașele și cerul. 2.

La Bersabea, se transmite credința din tată-n fiu că în cer stă atîrnată o altă Bersabee, unde plutesc virtuțile și sentimentele cele mai înălțătoare ale orașului, și dacă Bersabea pămîntească își va lua ca model pe

cea cerească, va deveni una cu ea. Imaginea pe care o dezvăluie tradiția e cea a unui oraș de aur masiv, cu uși de diamant prinse în țîțîni de argint, un oraș-giuvaer, plin de ornamente și incrustații, așa cum numai o culme a măiestriei poate să producă folosind materii de cel mai mare preț. Fideli acestei credințe, locuitorii din Bersabea cinstesc tot ceea ce le evocă orașul ceresc : adună metale prețioase și pietre nestemate, nu se lasă pradă pornirilor efemere, elaborează forme de o compozită armonie.

Acești locuitori cred deasemenea că mai există o altă Bersabee, subterană, receptacol a tot ceea ce li se întîmplă demn de dispreț și de rușine, iar grija lor constantă e de a șterge din Bersabea de la suprafață orice legătură sau asemănare cu sora geamănă de jos. Își închipuie că, în loc de acoperișuri, orașul de dedesubt ar avea lăzi de gunoaie răsturnate, din care se scurg coji de caşcaval, hîrtii unsuroase, oase de pește, lături, resturi de macaroane, cîrpe murdare. Sau chiar că substanța ei ar fi cea întunecată, ductilă și densă ca smoala care alunecă în jos pe canalele de scurgere, prelungind parcursul viscerelor omenești, trecînd dintr-o gaură neagră într-alta, pînă cade turtindu-se de fundul subteran, și că din murdăriile inerte încolăcite acolo jos se înalță, rotogol peste rotogol, edificiile unui oraș fecal, cu turle răsucite.

În credințele din Bersabea există o parte de adevăr și una de eroare. Adevărat este că orașul e însoțit de două proiecții ale lui însuși, una cerească și una infernală ; dar se greșește asupra consistenței lor. Infernul, ascuns în străfundurile Bersabeei, e un oraș desenat de arhitecții cei mai competenți, construit din materialele cele mai scumpe pe piață, cu mecanisme și angrenaje funcționînd ca ceasul, pavoazată cu ciucuri, franjuri și volane agățate de toate țevile și bielele.

Grijulie să-și acumuleze caratele de perfecțiune, Bersabea ia drept virtute ceea ce nu mai e decît o exaltare tulbure cu care să umple vasul gol care este ea în-

săși ; nu știe că singurele clipe de abandon generos sînt cele ale ruperii de sine, ale renunțării și risipei. Dealtfel, la zenit de Bersabea, gravitează un corp ceresc strălucind de tot binele orașului, închis în comoara lucrurilor zvîrlite ; o planetă fluturînd de coji de cartofi, umbrele rupte, ciorapi uzați, scînteind de cioburi de sticlă, nasturi pierduți, poleiala în care au fost învelite bomboane, pardosit cu bilete de tramvai, bucăți de unghii și bătături tăiate, coji de ouă. Acesta e orașul ceresc și cerul său e străbătut de comete cu cozi lungi, slobozite în spațiu în urma singurului act liber și fericit de care sînt în stare locuitorii din Bersabea, oraș care doar în defecație nu e hrăpăreț, calculat și interesat.

Orașele continue. I.

Orașul Leonia se reînnoiește zilnic ; în fiecare dimineață populația se trezește în cearceafuri primenite, se spală cu săpunuri de abia dezghiocate din învelișul lor de hîrtie, se îmbracă în halate nou-nouțe, scoate din cel mai perfecționat frigider cutii de conserve încă neatinse, ascultînd ultimele șlagăre la ultimul tip de radio.

Pe trotuare, învelite în saci curați de plastic, resturile Leoniei de ieri așteaptă mașinile gunoierilor. Nu sînt numai tuburi goale de pastă de dinți, becuri arse, ziare, cutii, hîrtie de ambalat, ci și boilere, enciclopedii, piane, servicii de porțelan ; opulența Leoniei se măsoară mai puțin din lucrurile fabricate, vîndute și cumpărate în fiecare zi, cît din lucrurile aruncate zilnic pentru a face loc celor noi. Astfel încît se naște întrebarea dacă adevărata pasiune a Leoniei este, așa cum se spune, să se bucure de lucruri noi și deosebite sau, mai degrabă, să elimine, să îndepărteze, să curețe o recurentă impuritate. Neîndoielnic e faptul că gunoierii sînt priviți ca

niște îngeri iar sarcina lor de a înlătura resturile existenței de ieri e înconjurată de un respect tăcut, ca un rit care inspiră devoțiune sau, poate, numai pentru că de îndată ce lucrurile au fost aruncate, nimeni nu mai are poftă să se gîndească la ele.

Unde și-or fi ducînd în fiecare zi gunoierii încărcătura, asta nu se întreabă nimeni ; în afara orașului, fără îndoială ; dar în fiecare an orașul se întinde, iar gropile cu gunoi trebuie mutate mai departe ; cantitatea de lucruri zvîrlite devine tot mai mare și grămezile se înalță, se stratifică, se extind pe un perimetru tot mai mare. Se mai adaugă faptul că arta Leoniei de a fabrica materiale noi desăvîrșindu-se tot mai mult, lucrurile zvîrlite își ameliorează substanța, rezistă tot mai bine la timp, intemperii, fermentare și ardere. Leonia e înconjurată de o fortăreață de resturi indestructibile, care o domină din toate laturile ca o centură de munți.

Rezultatul e următorul : cu cît Leonia elimină mai mult, cu atît acumulează mai mult ; solzii năpîrliți ai trecutului său se sudează într-o carapace care nu mai poate fi scoasă ; reînnoindu-se în fiecare zi, orașul se păstrează în întregime în singura formă definitivă : cea a gunoaielor de ieri, îngrămădite peste gunoaiele de alaltăieri și din toate zilele, anii și lustrele sale.

Gunoaiele Leoniei ar invada încetul cu încetul lumea, dacă asupra nesfîrșitei gropi de gunoi n-ar apăsa, dincolo de cea mai îndepărtată creastă, gropile de gunoi ale altor orașe, care aruncă la rîndul lor munți de murdării. Poate că întreaga lume, dincolo de granițele Leoniei, e acoperită de cratere cu gunoaie, fiecare avînd în centru o metropolă în erupție neîntreruptă. Frontierele dintre orașele străine și dușmane sînt bastioane poluate în care gunoaiele fiecăruia se sprijină unele de altele, se îngrămădesc, se amestecă.

Cu cît cresc în înălțime, cu atît devine mai amenințător pericolul surpărilor : e de ajuns ca o cutie de conserve, un pneu vechi, o sticlă goală să se rostogolească

de partea Leoniei şi o avalanşă de pantofi desperecheaţi, calendare vechi, flori uscate va scufunda oraşul în propriul lui trecut pe care în zadar încearcă să-l respingă, amestecat cu cel al oraşelor limitrofe, în sfîrşit curate ; un cataclism va dărîma sordidul lanţ muntos, va şterge orice urmă a metropolei înveşmîntate veşnic în haine noi. Din oraşele vecine au şi pornit cu compresoarele să netezească solul, să se extindă pe noul teritoriu, să-şi mărească oraşul, să împingă mai departe noile gropi de gunoi.

POLO : *...Poate că terasele acestei grădini nu dau decît pe lacul minţii noastre...*

KUBILAI : *...şi oricît de departe ne-ar purta zbuciumatele noastre expediţii de căpetenii de oşti şi negustători, păstrăm amîndoi în sufletele noastre această umbră mută, această conversaţie presărată de tăceri, această seară veşnic la fel.*

POLO : *Afară doar dacă nu pornim de la ipoteza opusă : că cei ce trudesc în tabere şi porturi există numai pentru că ni-i închipuim noi doi, închişi între aceste garduri de bambus, nemişcaţi de veacuri.*

KUBILAI : *Că nu există oboseala, urletele, rănile, putoarea, ci doar această floare de azalee.*

POLO : *Că hamalii, spărgătorii de pietre, măturătorii de străzi, bucătăresele care curăţă puii de măruntaie, spălătoresele aplecate deasupra rufelor, mamele care amestecă orezul alăptîndu-şi nou-născuţii există doar pentru că ni-i închipuim noi.*

KUBILAI : *Drept să spun, eu nu mi-i închipui niciodată.*

POLO : *Atunci nu există.*

KUBILAI : *Asta nu mi se pare o conjectură potrivită. Fără ei n-am putea sta niciodată legănîndu-ne învălătuciţi în hamacele noastre.*

POLO : *Atunci, ipoteza trebuie exclusă. Prin urmare o fi adevărată cealaltă : că ei sînt şi noi nu.*

KUBILAI : *Am demonstrat că dacă noi am fi, n-am fi.*

POLO : *Iată-ne aici, într-adevăr.*

VIII

La picioarele tronului Marelui Han se aşternea o pardoseală smălţuită. Marco Polo, informator mut, îşi înşira acolo colecţia de eşantioane aduse din călătoriile sale la graniţele imperiului : un coif, o scoică, o nucă de cocoş, un evantai. Dispunînd într-o anumită ordine obiectele pe lespezile albe şi negre şi deplasîndu-le încetul cu încetul cu mişcări studiate, ambasadorul încerca să reprezinte în faţa ochilor monarhului greutăţile întîmpinate în călătoriile sale, starea imperiului, prerogativele capitalelor din provincii îndepărtate.

Kubilai era un jucător de şah atent ; urmărind gesturile lui Marco, observa că anumite piese implicau sau excludeau vecinătatea altor piese şi se deplasau pe anumite linii. Neţinînd socoteala de varietatea de forme a obiectelor, le cerceta modul de a se aşeza unele faţă de altele, pe pardoseala smălţuită. Se gîndea : „Dacă fiecare oraş e ca o partidă de şah, în ziua în care voi ajunge să-i cunosc regulile, îmi voi stăpîni în sfîrşit imperiul chiar dacă nu voi reuşi niciodată să cunosc toate oraşele pe care le conţine".

De fapt, pentru a-i vorbi de oraşele lui, era inutil ca Marco să recurgă la toate acele flecuşteţe ; era de ajuns o tablă de şah şi piesele ei cu forme matematic clasificabile. Fiecărei piese i se putea atribui rînd pe rînd o semnificaţie apropriată : un cal putea reprezenta atît un

cal adevărat, cît și un cortegiu de călești, o armată în marș, un monument ecvestru ; iar o regină putea fi o doamnă stînd la balcon, o fîntînă, o turlă sveltă de biserică, o tulpină de gutui.

Întorcîndu-se din ultima lui misiune, Marco Polo l-a găsit pe Han așteptîndu-l așezat în fața unei table de șah. L-a invitat cu un gest să se așeze în fața lui și să-i descrie, doar cu ajutorul pieselor de șah, orașele pe care le vizitase. Venețianul nu s-a descumpănit. Șahul Marelui Han avea mari piese din fildeș lustruit ; dispunînd pe tablă ture amenințătoare și cai sperioși, îngrămădind pîlcuri de pioni, trasînd alei drepte sau oblice ca înaintarea reginei, Marco recrea perspectivele și spațiile orașelor albe și negre în nopțile cu lună.

Contemplînd aceste peisaje esențiale, Kubilai medita la ordinea invizibilă care susține orașele, la regulile cărora le corespunde nașterea, alcătuirea, prosperitatea, intrarea în ritmul anotimpurilor, ofilirea și prăbușirea lor. Uneori i se părea că e pe punctul de a descoperi un sistem coerent și armonios, subiacent infinitelor neconcordanțe și dezarmonii, dar nici un model nu se putea compara cu cel al jocului de șah. Poate că, în loc să-și bată capul evocînd, cu slabul ajutor al pieselor de fildeș, viziuni destinate oricum uitării, ar fi fost de ajuns să joace o partidă după toate regulile și să contemple fiecare configurație succesivă a tablei de șah ca una din nenumăratele forme pe care sistemul formelor le alcătuiește și le distruge.

Acum Kubilai Han nu mai avea nevoie să-l trimită pe Marco Polo în expediții îndepărtate ; îl ținea să joace interminabile partide de șah. Cunoașterea imperiului era ascunsă în desenul trasat de salturile sacadate ale calului, de drumurile diagonale deschise de incursiunile

nebunului, de pasul tîrît şi prudent al regelui şi al umilului pion, de alternativele inexorabile ale fiecărei partide.

Marele Han încerca să se identifice cu jocul : dar acum îi scăpa rostul jocului. Scopul fiecărei partide e de a cîştiga sau de a pierde ; dar ce anume ? Care era adevărata miză ? La şah mat, sub picioarele regelui smuls de mîna învingătorului rămîne o pătrăţică albă sau neagră. Tot străduindu-se să elimine din cuceririle sale pentru a le reduce la esenţă, Kubilai ajunsese la operaţia extremă : cucerirea definitivă, faţă de care multiformele comori ale imperiului nu erau decît învelişuri iluzorii, se reducea la o bucăţică de lemn dată la rindea : nimicul...

Oraşele şi numele. 5.

Irene este oraşul care se vede dacă te apleci peste marginea podişului, la ceasul cînd se aprind luminile şi prin văzduhul străveziu se zăreşte acolo jos în fund pîlcul de locuinţe ; colo sînt mai multe ferestre, dincolo se întinde pata ulicioarelor întunecate, pe alocuri se îngrămădesc umbrele grădinilor sau se înalţă foişoare cu focurile de semnalizare ; iar dacă seara e brumoasă, o lumină estompată se umflă ca un burete lăptos în fundul văii înguste.

Călătorii de pe podiş, ciobanii care duc turmele la păscut, vînătorii de păsări care supraveghează plasele, pustnicii care culeg ridichi, cu toţii privesc în jos şi vorbesc de Irene. Vîntul aduce uneori o muzică de tobe şi trîmbiţe, pocnetul plesnitoarelor în iluminaţiile unei serbări ; alteori ţăcăniul mitralierei, explozia unei pulberării în cerul galben de incendiile aţîţate de războiul

civil. Cei ce privesc de sus emit ipoteze asupra a ceea ce se întîmplă în oraș și se întreabă dacă ar fi plăcut sau neplăcut să se afle la Irene în seara aceea. Nu că ar avea intenția să meargă acolo — și oricum drumurile care coboară în vale sînt proaste — dar Irene atrage ca un magnet privirile și gîndurile celor ce stau sus.

Aici, Kubilai se așteaptă ca Marco să-i vorbească de Irene așa cum e văzută dinăuntru. Iar Marco nu poate s-o facă ; n-a reușit să afle care e orașul pe care cei de pe podiș îl numesc Irene ; dealtfel n-are importanță : dacă îl privești dinlăuntru devine un alt oraș ; Irene e numele unui oraș de departe, iar dacă te apropii se schimbă.

Pentru cine trece și nu intră orașul e ceva și altceva pentru cel ce vine și nu mai iese din el ; unul este orașul unde ajungi pentru prima dată și altul e cel pe care-l părăsești ca să nu te mai întorci ; fiecare merită un nume diferit ; poate că am mai vorbit de Irene sub alte nume ; poate că n-am vorbit decît de Irene.

Orașele și morții. 4.

Ceea ce face ca Argia să fie deosebită de celelalte orașe e că în loc de aer are pămînt. Străzile sînt complet îngropate, camerele sînt pline de lut pînă la tavan, pe scări se așează o altă scară în negativ, deasupra acoperișurilor caselor apasă straturi de teren stîncos ca niște ceruri cu nori. Dacă locuitorii pot umbla prin oraș, lărgind galeriile viermilor și crăpăturile prin care se strecoară rădăcinile, asta nu se știe ; umezeala distruge trupurile și le slăbește puterile ; trebuie să stea nemișcați și întinși, atît de mare e întunericul.

De aici de sus nu se vede nimic din Argia ; sînt unii care spun : „E acolo dedesubt" și nu ne rămîne decît să-i credem ; locurile sînt pustii. Noaptea, dacă-ți lipești urechea de pămînt, uneori se aude o ușă trîntită.

Orașele și cerul. 3.

Cine sosește la Tecla vede prea puține din oraș, îndărătul gardurilor de scînduri, împrejmuirilor acoperite cu pînză de sac, schelelor, armăturilor metalice, punților de lemn suspendate cu frînghii sau sprijinite pe capre, scărilor mobile și grilajelor. La întrebarea : „De ce construcția Teclei se prelungește atît de mult ?" locuitorii, fără să înceteze să ridice găleți, să coboare fire cu plumb, să miște în sus și în jos lungi pensule, răspund : „Pentru ca să nu înceapă distrugerea". Întrebați dacă se tem că, îndată ce vor fi scoase schelăriile, orașul va începe să se fărîmițeze și să se facă bucăți, adaugă în grabă, pe șoptite : „Nu numai orașul".

Dacă cineva, nemulțumit de aceste răspunsuri, își lipește ochiul de crăpătura unui gard, vede macarale care ridică alte macarale, armături care îmbracă alte armături, grinzi care susțin alte grinzi. „Ce sens are munca voastră ?" întreabă. „Care e scopul unui oraș în construcție dacă nu un oraș ? Unde e planul pe care-l urmați, proiectul ?" „Ți-l vom arăta la sfîrșitul zilei : acum nu ne putem întrerupe", răspund.

Lucrul încetează la asfințit. Se lasă noaptea pe șantier. E o noapte înstelată. „Iată proiectul", spun ei.

Orașele continue. 2.

Dacă, aterizînd la Trude, n-aș fi citit numele orașului scris cu litere mari, aș fi crezut că am sosit pe același aeroport de unde plecasem. Mahalalele pe care le-am străbătut nu erau deosebite de celelalte, cu aceleași case gălbui și verzui. Urmînd aceleași săgeți înconjuram aceleași brazde de flori din aceleași piețe. Pe străzile din centru erau expuse mărfuri, ambalaje, firme cu nimic schimbate. Soseam pentru prima oară la Trude,

dar cunoșteam deja hotelul unde urmă să trag : îmi auzisem și spusesem deja dialogurile cu cumpărătorii și vînzătorii de fiare vechi ; alte zile asemănătoare cu aceasta se terminaseră privind prin aceleași pahare aceleași buricuri unduitoare.

De ce să vin la Trude ? mă întrebam. Și voiam să plec.

— Poți să-ți reiei zborul cînd dorești, mi-au spus. dar vei ajunge la o altă Trude, identică punct cu punct cu aceasta, lumea e acoperită de o unică Trude care nu începe și nu se termină, își schimbă doar numele la aeroport.

Orașele ascunse. 1.

Cine merge la Olinda cu o lupă și caută cu atenție poate găsi pe undeva un punct nu mai mare decît o gămălie de ac în care, dacă e mărit puțin, se văd acoperișurile, antenele, lucarnele, grădinile, bazinele, afișele de pe stradă, chioșcurile din piețe, hipodromurile. Punctul nu rămîne cum l-ai găsit ; după un an îl regăsești mare cît o jumătate de lămîie, apoi cît o mînătarcă, apoi cît o farfurie de supă. Și iată că devine un oraș de mărime naturală, închis în orașul dinainte ; un oraș nou care-și croiește loc în mijlocul orașului dinainte și-l împinge spre afară.

Olinda nu e desigur unicul oraș care crește în cercuri concentrice, ca trunchiurile copacilor care, în fiecare an, își mai adaugă un rotocol. Dar la celelalte orașe rămîne în mijloc vechea centură strînsă de ziduri, din care răsar uscătivele clopotnițe, turnuri, acoperișurile de țiglă, domurile. în timp ce cartiere noi se revarsă împrejur ca de sub o curea căreia i s-a dat drumul. La Olinda nu ; vechile ziduri se dilată ducînd cu ele cartierele vechi, mărite dar păstrînd proporțiile pe un orizont mai larg, pînă la marginea orașului : ele înconjoară cartierele ceva

mai noi, la rîndul lor cu perimetru crescut și subțiate ca să facă loc celor mai recente care apasă dinăuntru ; și așa mai departe pînă în inima orașului : o Olindă în întregime nouă care, în dimensiunile sale reduse, păstrează trăsăturile și fluxul de linfă ale primei Olinde și ale tuturor Olindelor care au răsărit una din alta ; iar în mijlocul cercului celui mai dinăuntru au și răsărit — dar cu greu se pot distinge — Olinda viitoare și cele care vor crește în continuare.

...Marele Han încerca să se identifice cu jocul : dar acum îi scăpa rostul jocului. Scopul fiecărei partide e de a cîștiga sau de a pierde ; dar ce anume ? Care e adevărata miză ? La șah mat, sub picioarele regelui smuls de mîna învingătorului nu rămîne nimic : o pătrățică albă sau neagră. Tot străduindu-se să elimine din cuceririle sale pentru a le reduce la esență, Kubilai ajunsese la operația extremă : cucerirea definitivă, față de care multiformele comori ale imperiului nu erau decît învelișuri iluzorii, se reducea la o bucățică de lemn dată la rindea.

Atunci Marco Polo grăi : — Tabla ta de șah, sire, e o intarsie din două esențe : abanos și paltin. Bucata de lemn pe care îți arunci prea-luminata-ți privire a fost tăiată dintr-un strat al trunchiului crescut într-un an de secetă ; vezi cum sînt așezate fibrele ? Aici se zărește un nod de abia schițat : un mugure a încercat să răsară într-o zi de primăvară timpurie, dar bruma de peste noapte l-a obligat să se retragă.

Marele Han nu-și dăduse seama pînă atunci că străinul se putea exprima curgător în limba lui, dar nu asta îl uimea.

— *Iată un por mai dilatat ; poate că a fost cuibul unei larve ; nu al unui car, deoarece acesta ar fi continuat să scobească de îndată ce s-ar fi născut, ci al unei omizi care a ros frunzele şi a fost cauza pentru care tocmai acest copac a fost ales pentru a fi doborît... Această muchie a fost cioplită de ebenist cu dalta, ca să se îmbuce în pătratul de alături, mai proeminent...*

Mulţimea de lucruri care se puteau citi într-o bucăţică de lemn neted şi gol îl copleşea pe Kubilai ; Polo prinsese deja să vorbească de pădurile de abanos, de plutele de buşteni care coboară pe fluvii, de debarcadere, de femeile stînd la fereastră...

IX

Marele Han posedă un atlas unde toate orașele imperiului și ale regatelor învecinate sînt desenate palat cu palat, stradă cu stradă, cu ziduri, fluvii, poduri, porturi, stîn i. Știe că din relatările lui Marco Polo zadarnic s-ar aștepta la vești despre aceste locuri pe care dealtfel le cunoaște bine : cum la Cambaluc, capitala Chinei, trei orașe pătrate stau unul înlăuntrul celuilalt, cu patru temple fiecare și patru porți care se deschid pe rînd, după anotimp ; cum în insula Java rinocerul înfuriat pornește la atac cu coarnele ucigătoare ; cum se pescuiesc perlele în fundul mării pe coastele de la Maabar.

Kubilai îl întreabă pe Marco : — Cînd te vei întorna în Apus, vei repeta alor tăi aceleași povești pe care mi le depeni mie ?

— Eu vorbesc, vorbesc, spune Marco, dar cine mă ascultă reține doar cuvintele pe care le așteaptă. Una e descrierea lumii la care îți apleci urechea binevoitoare, alta e cea care se va răspîndi printre hamalii și gondolierii la poarta casei mele în ziua cînd mă voi întoarce, și alta cea pe care aș putea-o dicta, la o vîrstă înaintată, dacă aș fi făcut prizonier de pirați genovezi și prins în butuc în aceeași celulă cu un copist de romane de aventuri. Cine pornește povestirii nu e vocea, e urechea.

— Uneori mi se pare că-ți aud vocea răzbătînd de departe, în timp ce eu sînt prizonierul unui prezent

pompos și de netrăit, în care toate formele conviețuirii omenești au ajuns la limita extremă a ciclului lor și nu-ți mai poți închipui ce noi forme vor lua. Și ascult din glasul tău rațiunile invizibile care au făcut orașele să trăiască și care, poate, după moarte, le vor face să trăiască din nou.

Marele Han posedă un atlas ale cărui desene reprezintă întreg globul pământesc, continent cu continent, granițele celor mai îndepărtate regate, drumurile navelor, contururile coastelor, planul metropolelor celor mai celebre și al porturilor celor mai opulente. Răsfoiește hărțile sub ochii lui Marco Polo pentru a-i pune știința la încercare. Călătorul recunoaște Constantinopolul în orașul care încoronează de pe trei maluri o strimtoare lungă, un golf îngust și o mare închisă ; își amintește că Ierusalimul e așezat pe două coline, de înălțime inegală, întoarse față în față ; indică fără șovăială Samarkandul și grădinile sale.

Pentru celelalte orașe recurge la descrieri transmise din gură în gură, sau încearcă să ghicească, bazîndu-se pe slabe indicii : astfel Granada, irizată perlă a califilor, Lübeckul, cochetul port boreal, Tombuctu cel negru de abanos și alb de fildeș, Parisul unde milioane de oameni se întorc în fiecare zi acasă ținînd în mînă o franzelă. În miniaturi colorate, atlasul figurează așezări omenești cu forme insolite : o oază pitită într-o cută a deșertului din care răsar doar vîrfurile palmierilor este fără îndoială Nefta, un castel printre nisipurile mișcătoare și vacile care pasc pe pajiști sărate de maree nu poate să nu amintească de Mont Saint-Michel ; și numai Urbino poate fi acel palat care, în loc să se înalțe dintre zidurile unui oraș, conține un oraș între zidurile sale.

Atlasul reprezintă şi oraşe de care nici Marco şi nici geografii nu ştiu dacă sînt şi unde sînt, dar care nu puteau lipsi dintre formele de oraşe posibile : un Cuzco cu plan radial şi multiplu fragmentat care reflectă ordinea perfectă a schimburilor, un Mexico înverzit pe lacul dominat de palatul lui Montezuma, un Novgorod din care răsar bulbii cupolelor, o Lhasa ce-şi înalţă albele acoperişuri deasupra acoperişului de nori al lumii. Şi pentru acestea Marco rosteşte un nume, nu are importanţă care anume, şi indică un drum pe unde se poate ajunge acolo. Se ştie că numele locurilor se schimbă de tot atîtea ori cîte limbi străine sînt ; şi că în fiecare loc se poate ajunge din alte locuri, pe drumurile şi căile cele mai diferite, după cum se vine călare, cu căruţa, cu barca sau avionul.

— Mi se pare că recunoşti mai bine oraşele pe atlas decît văzîndu-le aievea, îi spune lui Marco împăratul închizînd brusc cartea.

Iar Polo : — Călătorind îţi dai seama că diferenţele se pierd : fiecare oraş se aseamănă cu toate oraşele, locurile îşi împrumută forma, ordinea, distanţele, o pulbere informă invadează continentele. Atlasul tău păstrează intacte diferenţele : acel asortiment de calităţi care sînt ca literele numelui.

Marele Han posedă un atlas în care sînt cuprinse planurile tuturor oraşelor : cele care-şi înalţă zidurile pe temelii solide, cele ale căror ruine au fost înghiţite de nisip, cele care vor exista într-o zi şi pe ale căror locuri nu se cască încă decît vizuinile iepurilor.

Marco Polo răsfoieşte hărţile, recunoaşte Ierihonul, Urul, Cartagina, indică locul de acostare de la gura

Scamandrosului unde navele aheene au așteptat timp de zece ani reîmbarcarea asediatorilor, pînă cînd calul pironit de Ulise n-a fost tîrît cu multă trudă prin Porțile Schee. Dar vorbind de Troia, îi venea să-i atribuie forma Constantinopolului și să prevadă asediul în care îl va încercui luni de-a rîndul Mahomed care, șiret ca și Ulise, va tîrî navele în timpul nopții, în contra curentului, de la Bosfor la Cornul de Aur, ocolind Pera și Galata. Și din amestecul celor două orașe rezulta un al treilea, care s-ar putea numi San Francisco și și-ar întinde podurile foarte lungi și ușoare peste Golden Gate și peste micul golf, iar tramvaiele cu cremalieră s-ar cățăra pe străzile toate în urcuș, și-ar deveni înfloritoarea capitală a Pacificului peste o mie de ani, după îndelungatul asediu de trei sute de ani care ar duce la contopirea rasei galbene, negre și roșii cu stirpea supraviețuitoare a albilor într-un imperiu mai întins decît cel al Marelui Han.

Atlasul are următoarea calitate : revelează forma orașelor care nu au încă nici formă și nici nume. Acolo se află orașul cu formă de Amsterdam, semicerc întors spre miazănoapte, cu canalele concentrice : al Prinților, al Împăratului, al Seniorilor ; orașul cu formă de York, închis între povîrnișuri mărăcinoase, încins cu ziduri, țepos de săgețile turlelor ; și tot acolo se află orașul cu formă de New Amsterdam zis și New York, ticsit de turnuri de sticlă și oțel, pe o insulă lunguiață între două fluvii, cu străzi ca niște canale adînci, toate drepte în afară de Broadway.

Catalogul formelor e fără sfîrșit : pînă cînd fiecare formă nu-și va fi găsit orașul, noi orașe vor continua să se nască. Acolo unde formele își epuizează variațiunile

și se desfac, începe sfîrșitul orașelor. În ultimele hărți ale atlasului se diluau rețele fără cap și coadă, orașe cu formă de Los Angeles, cu formă de Kyoto-Osaka, fără formă.

Orașele și morții. 5.

Lîngă fiecare oraș, ca și la Laudomia, se află un alt oraș ai cărui locuitori au aceleași nume : e Laudomia morților, cimitirul. Dar însușirea specială a Laudomiei este de a fi nu numai dublă, ci triplă, adică de a cuprinde o a treia Laudomie care e cea a nenăscuților.

Caracteristicile orașelor duble sînt cunoscute. Cu cît Laudomia viilor se aglomerează și se dilată, cu atît se mărește întinderea mormintelor în afara zidurilor. Străzile Laudomiei morților sînt doar atît de largi cît să poți întoarce un dric iar de-a lungul lor se înalță clădiri fără ferestre ; dar trasee le străzilor și așezarea locuințelor repetă pe cele ale Laudomiei vii și, ca și aici, familiile stau tot mai înghesuite în apartamente îngrămădite și suprapuse. În după-amiezile însorite populația vie îi vizitează pe morți și-și descifrează propriile nume pe lespezile de piatră ; la fel cu orașul viilor, acesta comunică o istorie de osteneli, supărări, iluzii, sentimente ; cu deosebirea că aici totul a devenit necesar, nelăsat la voia întîmplării, fișat, ordonat. Pentru a se simți sigură, Laudomia viilor are nevoie să caute în Laudomia morților explicația ei însăși, chiar cu riscul de a nu găsi mai nimic ; explicații pentru mai mult decît o Laudomie, pentru o sumedenie de orașe care ar fi putut să fie și n-au fost, sau motive parțiale, contradictorii, decepționante.

Pe bună dreptate, Laudomia oferă o reședință la fel de vastă celor care urmează să se nască ; desigur, spațiul nu e proporțional cu numărul lor, considerat a fi

nesfîrşit, dar întrucît e vorba de un loc gol, înconjurat de o arhitectură toată numai nişe, întrînduri şi caneluri. şi întrucît nenăscuţilor li se poate atribui orice dimensiune, închipuindu-i mari ca şoarecii sau ca viermii de mătase, sau ca furnicile sau ca ouăle de furnici, nimic nu împiedică pe nimeni să-i imagineze stînd drepţi sau ghemuiţi pe fiecare obiect sau consolă ieşind din ziduri, pe fiecare capitel sau plintă, înşiraţi sau împrăştiaţi, concentrîndu-se asupra treburilor care-i aşteaptă în vieţile lor viitoare, şi să contemple în apele marmurei întreaga Laudomie de peste o sută sau o mie de ani, cu o viermuială de lume îmbrăcată în haine nemaivăzute, de pildă toţi în burnuzuri de culoarea vinetei, sau toţi cu pene de curcan în turbane, şi să recunoască în ei propriii descendenţi sau pe cei ai familiilor aliate şi duşmane, ai debitorilor şi creditorilor, care vin şi pleacă perpetuînd traficurile, răzbunările, căsătoriile din dragoste sau din interes. Viii din Laudomia frecventează casa nenăscuţilor punîndu-le întrebări ; paşii răsună sub bolţile pustii ; întrebările se formulează în tăcere ; dar viii întreabă mereu numai despre ei şi nu despre cei ce vor veni ; care e preocupat să lase o imagine strălucită despre sine, care să şteargă amintirea faptelor sale de ocară : cu toţii ar vrea să urmărească firul consecinţelor propriilor acte ; dar cu cît îşi încordează privirea, cu atît reuşesc mai puţin să întrezărească o urmă continuă ; viitorii nou-născuţi din Laudomia sînt punctiformi ca grăuncele de nisip, rupţi de ce a fost şi de ce va fi.

Laudomia nenăscuţilor nu transmite, precum cea a morţilor, nici un fel de siguranţă locuitorilor Laudomiei vii, ci doar spaimă. În mintea vizitatorilor se deschid pînă la urmă două căi, şi nu se ştie care e mai neliniştitoare : sau se gîndesc că numărul celor ce se vor naşte va depăşi cu mult pe cel al tuturor viilor şi tuturor morţilor, şi în acest caz în fiecare por al pietrei se îngrămădesc mulţimi invizibile, ţiesite pe conul pîlniei ca pe tribunele în scări ale unui stadion, şi întrucît la fiecare generaţie posteritatea Laudomiei se multiplică, în fiecare pîlnie se deschid sute de pîlnii, fiecare cu mi-

lioane de persoane care trebuie să se nască şi-şi întind gîturile şi cască gura să nu se sufoce ; sau se gîndesc că şi Laudomia va dispărea, nu se ştie cînd, împreună cu toţi cetăţenii ei, adică generaţiile se vor urma pînă vor ajunge la o anumită cifră pe care nu o vor mai depăşi, şi în acest caz Laudomia morţilor şi cea a nenăscuţilor sînt ca cele două vase ale unei clepsidre care nu se răstoarnă, fiecare trecere între naştere şi moarte e un grăunte de nisip care se strecoară prin gîtuitură, şi va exista un ultim locuitor al Laudomiei care să se nască, un ultim grăunte care să cadă şi care acum e aici şi aşteaptă în vîrful grămezii.

Oraşele şi cerul. 4.

Chemaţi să fixeze norme pentru întemeierea Perinziei, astronomii au stabilit locul şi ziua după poziţia stelelor, au trasat liniile încrucişate ale magistralelor cardo şi decumanus, orientate una după drumul soarelui şi cealaltă după axa în jurul căreia se rotesc cerurile, au împărţit planul după cele douăsprezece case ale zodiacului în aşa fel încît fiecare templu şi fiecare cartier să cadă sub influenţa constelaţiilor favorabile, au determinat punctele din ziduri în care să se deschidă porţi prevăzînd ca fiecare să încadreze o eclipsă de lună în următorii o mie de ani. Perinzia — au asigurat ei — urma să oglindească armonia firmamentului ; raţiunea naturii şi harul zeilor ar fi plăsmuit destinele locuitorilor.

Urmînd cu exactitate calculele astronomilor, Perinzia a fost construită ; lume de toate felurile a venit s-o populeze ; prima generaţie a celor născuţi la Perinzia a crescut între zidurile sale ; şi aceştia au ajuns la rîndul lor la vîrsta cînd să se căsătorească şi să aibă copii.

Pe străzile şi în pieţele din Perinzia întîlneşti astăzi schilozi, pitici, cocoşaţi, obeji, femei cu barbă. Dar ce e mai rău nu se vede ; urlete guturale răzbat din pivniţe

și hambare, unde familiile își ascund copiii cu trei capete sau șase picioare.

Astronomii din Perinzia se află în fața unei grele alegeri : sau să admită că toate calculele lor sînt greșite și cifrele lor nu reușesc să descrie cerul, sau să revelezе că ordinea zeilor e tocmai cea care se reflectă în orașul monștrilor.

Orașele continue. 3.

În fiecare an în călătoriile mele mă opresc la Procopia, unde trag mereu la același han și iau aceeași cameră. Încă de prima dată am zăbovit să contemplu peisajul care se vede dind la o parte perdeluța de la geam : un șanț, un pod, un zid jos, un scoruș, un cîmp de păpușoi, o tufă de mure, un coteț, un povîrniș de deal gălbui, un nor alb, o bucată de cer albastru în formă de trapez. Sînt sigur că prima dată n-am văzut pe nimeni ; doar în anul următor am putut distinge, după o mișcare printre frunze, o față rotundă și turtită care rodea un păpușoi. Un an mai tîrziu erau trei așezați pe zid, iar la întoarcere am văzut șase, stînd în șir, cu mîinile pe genunchi și cu cîteva scorușe într-un blid. În fiecare an, de îndată ce intram în cameră, ridicam perdeaua și număram tot mai multe fețe : șaisprezece, inclusiv cei de jos din șanț ; douăzeci și nouă, dintre care opt cocoțați în scoruș ; patruzeci și șapte fără să-i număr pe cei din coteț. Seamănă între ei, par simpatici, au pistrui pe obraji, zîmbesc, unii cu gura murdară de mure. Nu după mult timp am văzut că podul era plin de indivizi cu fața rotundă, ghemuiți pentru că nu mai aveau loc să se miște ; ciuguleau păpușoii și apoi rodeau cocenii.

Astfel, an după an, am văzut cum dispăreau șanțul, copacul, tufele, îndărătul unui hățiș de surîsuri liniștite, între obrajii rotunzi care se mișcau mestecînd frunze.

E greu să-ți închipui cîtă lume poate să încapă într-un spațiu restrîns ca acel cîmp de porumb, mai ales dacă stau cu toții așezați și nemișcați, cuprinzîndu-și genunchii cu brațele. Trebuie să fie mult mai mulți decît par ; am văzut cum se acoperă povîrnișul colinei de o mulțime tot mai deasă ; dar de cînd cei de pe pod au luat obiceiul să stea călare unul în cîrca celuilalt, nu mai reușesc să văd atît de departe.

Iar anul acesta, cînd am ridicat perdeaua, fereastra încadra doar o întindere de fețe : de la un colț la altul, la toate nivelele și la toate distanțele, se văd fețele acestea rotunde, nemișcate, complet turtite, cu o umbră de zîmbet, iar în mijlocul lor multe mîini așezate pe umerii celor care stau în față. A dispărut pînă și cerul. Așa că nu mai are nici un rost să stau la fereastră.

Dar nu e prea simplu să te miști ; în camera mea sîntem cazați douăzeci și șase de inși ; ca să-mi mișc picioarele trebuie să-i deranjez pe cei ghemuiți pe podea, îmi croiesc drum printre genunchii celor așezați pe scrin și coatele celor care așteaptă cu rîndul să se rezeme pe pat ; numai persoane simpatice, din fericire.

Orașele ascunse. 2.

Viața la Raissa nu e fericită. Oamenii merg pe stradă frîngîndu-și mîinile, îi blestemă pe copiii care plîng, se reazemă de parapetele fluviului cu tîmplele între mîini, dimineața se trezesc dintr-un vis urît și încep altul. Printre mesele unde-și strivesc în fiecare clipă degetele cu ciocanul sau se înțeapă cu acul, sau în coloanele de cifre toate false din registrele negustorilor și ale bancherilor, sau în fața șirurilor de pahare goale de pe tejgheaua cîrciumii, tot e bine că frunțile aplecate te scutesc de priviri chiorîșe. În case e mai rău, și nu e nevoie să intri ca să constați asta : vara prin ferestre

răzbate zgomotul scandalurilor și bufniturile de farfurii sparte.

Și totuși, la Raissa, în fiecare clipă cîte un copil rîde privind pe geam un cîine care a sărit pe un acoperiș ca să înhațe o bucată de mămăligă scăpată de un zidar cocoțat pe schele și strigînd : „Frumoaso, lasă-mă să gust !" la o tînără cîrciumăriță care duce o farfurie cu tocăniță sub pergolă, mulțumită că o servește unui negustor de umbrele care sărbătorește încheierea unui târg bun. o umbrelă de soare de dantelă albă cumpărată de o nobilă doamnă ca să se fălească cu ea la curse, îndrăgostită de un ofițer ce-i zîmbise pe cînd sărea ultimul gard, fericit ofițerul dar și mai fericit calul care zbura peste obstacole văzînd cum zboară pe cer un francolin, pasăre fericită eliberată din colivie de un pictor fericit că a pictat-o pană de pană, stropită cu roșu și galben, în miniatura din acea pagină a cărții în care filozoful spune : „Chiar și la Raissa, oraș trist, se deapănă un fir invizibil care leagă pentru o clipă o ființă vie de o alta și apoi se desface, dar se întinde din nou între puncte în mișcare, desenînd noi figuri rapide astfel încît în fiecare secundă orașul nefericit conține un oraș fericit care nici măcar nu știe că există".

Orașele și cerul. 3.

Andria a fost construit cu o asemenea artă încît fiecare stradă se deapănă urmînd orbita unei planete, iar clădirile și locurile publice repetă ordinea constelațiilor și poziția astrelor celor mai luminoase : Antares, Alpheratz, Capella, Cefeidele. Calendarul orașului este alcătuit în așa fel încît activitățile, funcțiile și ceremoniile se dispun pe o hartă care corespunde cu firmamentul în acea dată ; astfel că zilele pe pămînt și nopțile în cer se oglindesc.

Tot printr-o reglementare minuțioasă, viața orașului se desfășoară calm ca mișcarea corpurilor cerești și dobîndește necesitatea fenomenelor nesupuse arbitrarului uman. M-am adresat cetățenilor din Andria, lăudîndu-le operele ingenioase și tihna spiritului : „Prea bine, înțeleg că voi, simțindu-vă parte a unui cer neschimbător, angrenaje ale unei minuțioase mașinării, vă feriți să aduceți cea mai mică modificare orașului și obiceiurilor voastre. Andria este singurul oraș pe care-l cunosc căruia îi convine să rămînă neclintit în timp."

S-au privit uluiți : „Dar de ce ? Cine a spus așa ceva ?" Și m-au condus să vizitez o stradă suspendată, deschisă de puțin timp deasupra unei păduri de bambuși, un teatru de umbre chinezești în construcție pe locul ecarisajului, mutat acum în pavilioanele vechiului lazaret, desființat în urma însănătoșirii ultimilor bolnavi de ciumă și — recent inaugurate — un port fluvial, o statuie a lui Tales, un tobogan.

— Și aceste inovații nu tulbură ritmul astral al orașului vostru ? am întrebat.

— Corespondența între orașul nostru și cer este atît de perfectă, au răspuns ei, încît fiecare schimbare din Andria aduce cu sine unele noutăți printre stele.

Astronomii scrutează cerul cu telescoapele după fiecare schimbare survenită la Andria și semnalează explozia unei nove, sau trecerea de la portocaliu la galben a unui punct îndepărtat de pe firmament, expansiunea unei nebuloase, curbarea unei spire din calea lactee. Orice schimbare implică un lanț de alte schimbări, atît în Andria cît și printre stele ; orașul și cerul nu rămîn niciodată la fel.

În ceea ce privește firea locuitorilor din Andria, merită să amintim două virtuți : siguranța de sine și prudența. Convinși că fiecare inovație din oraș influențează desenul cerului, înainte de a lua orice hotărîre calculează riscurile și avantajele pentru ei cît și pentru totalitatea orașului și a lumilor.

Tu mă învinuiești că fiecare poveste a mea te duce în mijlocul unui oraș, fără să-ți spun nimic despre spațiul care se întinde între un oraș și altul ; dacă e acoperit de mări, cîmpuri de secară, păduri de zade, mlaștini. Îți voi răspunde cu o poveste.

Pe străzile Ceciliei, oraș ilustru, am întîlnit o dată un păstor de capre care-și împingea de-a lungul zidurilor turma gălăgioasă.

— Om bun, cerul să te binecuvînteze, s-a oprit el și m-a întrebat, știi tu oare a-mi spune numele orașului în care ne aflăm ?

— Zeii să te aibă în pază, am exclamat, cum de nu recunoști preastrălucitul oraș Cecilia ?

— Ai milă de mine, a răspuns omul, sînt un păstor în transhumanță. Mi se întîmplă uneori mie și caprelor să trecem prin orașe, dar nu știm să le deosebim. Întreabă-mă de numele pășunilor ; le cunosc pe toate : Pajiștea dintre Stînci, Rîpa Verde, Iarba din Umbră. Orașele nu au nume pentru mine ; sînt locuri fără frunze care despart o pășune de alta și unde caprele se sperie la răscruci și se răzlețesc. Ciinele și cu mine fugim după ele ca să adunăm turma.

— Spre deosebire de tine, am spus, eu recunosc doar orașele și nu deosebesc ceea ce e în afară. În locurile nelocuite fiecare piatră și fiecare fir de iarbă se confundă în ochii mei cu fiecare piatră și fiecare fir de iarbă.

Mulți ani au trecut de atunci ; am cunoscut multe alte orașe și am străbătut continente. Într-o zi mergeam printre colțuri de case, toate la fel ; mă rătăcisem. Am întrebat un trecător :

— Zeii nemuritori să fie cu tine, știi să-mi spui unde ne aflăm ?

— La Cecilia, de n-ar mai fi ! mi-a răspuns. E atîta timp de cînd umblăm pe străzile astea, eu și caprele mele, și nu mai izbutim să ieșim...

L-am recunoscut, cu toate că avea o barbă lungă și albă : era păstorul de atunci. În urma lui veneau cîteva capre năpîrlite, numai piele și os, care nici măcar nu mai puteau de uscate ce erau. Păsteau hîrtii murdare din coșurile de gunoi.

— E cu neputință ! am strigat. Și eu am intrat acum nu știu cît timp într-un oraș și de atunci m-am tot înfundat pe străzile sale. Dar cum de-am ajuns unde spui tu, de vreme ce mă găseam într-un alt oraș, foarte departe de Cecilia, și n-am ieșit încă din el ?

— Locurile s-au amestecat, spuse păstorul, Cecilia se află peste tot ; aici trebuie să fi fost o dată Pășunea Sălbii joase. Caprele mele recunosc iarba din spațiile verzi.

Oracolc ascunse. 3.

O Sibilă, consultată asupra destinului Maroziei, a spus : „Văd două orașe : unul al șoarecelui, unul al rîndunicii".

Oracolul a fost interpretat astfel : astăzi Marozia este un oraș unde toți aleargă în galerii de plumb ca niște cîrduri de șoareci care-și smulg de sub dinți resturile căzute din dinții șoarecilor mai amenințători ; dar se ivesc zorii unui nou veac în care toți vor zbura la Marozia ca rîndunicile pe un cer de vară, chemîndu-se ca într-o joacă, plutind cu aripile țepene, stîrpind din aer țînțari și musculițe.

— A venit vremea ca secolul șoarecelui să ia sfîrșit și să înceapă cel al rîndunicii, au spus cei mai hotărîți. Și într-adevăr, începea să se simtă, chiar sub strîmba și meschina stăpînire șoricească, cum mocnește în lumea mai umilă un elan de rîndunele, care țîșnesc spre văzduhul străveziu cu o bătaie sprintenă a cozii și desenează cu tăișul aripilor roata unui orizont care se lărgește.

M-am întors la Marozia după ani de zile ; toți considerau că profeția Sibilei se adeverise de mult ; vechiul veac e îngropat ; cel nou e la apogeu. Orașul se schimbase într-adevăr și poate că în bine, dar aripile pe care le-am văzut erau umbrele temătoare sub care pleoape grele se lasă peste priviri ; lume care crede că zboară există, dar de fapt de abia se ridică de la sol fluturîndu-și pelerinele lăbărțate ca niște lilieci.

Se întîmplă totuși ca, mergînd printre zidurile compacte ale Maroziei, să ți se deschidă în față o ferăstruică, atunci cînd te aștepți mai puțin, și să-ți apară un oraș diferit care, după o clipă, a și dispărut. Poate că totul e să știi ce cuvinte să rostești, ce gesturi să faci, și în ce ordine și ritm, sau poate că e de ajuns privirea, răspunsul, semnul cuiva, e de ajuns ca cineva să facă ceva din simpla plăcere de a face pentru ca plăcerea lui să devină plăcerea altcuiva : în acea clipă toate spațiile se schimbă, înălțimile, distanțele, orașul se transfigurează, devine cristalin, transparent ca o libelulă. Dar e nevoie ca totul să aibă loc ca din întîmplare, fără să i se acorde prea mare importanță, fără a avea pretenția de a împlini o operație hotărîtoare, ținînd bine seama că de la un moment la altul Marozia de dinainte va prinde din nou să-și închege tavanul de piatră, pînze de păianjen și mucegai deasupra capetelor.

Să fi greșit oracolul ? Nu neapărat. Eu îl interpretez astfel : Marozia constă din două orașe : cel al șoarecelui și cel al rîndunicii ; amîndouă se schimbă în timp ; dar raportul dintre ele nu se schimbă : al doilea e cel care e pe punctul de-a se elibera de primul.

Orașele continuu. 5.

Pentru a-ți vorbi de Pentesilea, ar trebui să încep descriindu-ți intrarea în oraș. Îți închipui desigur că vezi înălțîndu-se din cîmpia prăfuită o centură de ziduri, că

te apropii pas cu pas de poartă, păzită de vameşii care se uită bănuitori la boccelele tale. Pînă n-ai ajuns la poartă eşti afară ; treci pe sub o boltă şi ai ajuns înăuntrul oraşului ; grosimea lui compactă te înconjoară : săpat în piatră se află un desen care ţi se va dezvălui dacă-i urmezi trăsăturile colţuroase.

Dacă asta crezi, te înşeli ; la Pentesilea e altfel. Înaintezi ore în şir şi nu e încă limpede dacă eşti în mijlocul oraşului sau încă afară. Aşa cum un lac cu maluri joase se pierde în mlaştinile care-l înconjoară, tot astfel Pentesilea se întinde pe mile întregi într-o amestecătură de oraşe răspîndite în cîmpie : blocuri palide care-şi întorc spatele pe terenuri mărăcinoase, între garduri de scîndură şi acoperişuri de tablă. Din loc în loc, la capetele străzilor o aglomerare de construcţii cu faţade jalnice, foarte înalte sau foarte joase ca un pieptene fără dinţi, pare să indice că începînd de acolo ochiurile oraşului se strîng. Dar înaintînd regăseşti alte terenuri virane, apoi o suburbie ruginită cu fabrici şi depozite, un cimitir, un bîlci cu căluşei, un abator, o iei pe o stradă cu prăvălii mizere care se pierde printre pete de cîmpie golaşă.

Dacă întrebi lumea pe care o întîlneşti : „Spre Pentesilea ?" toţi fac un gest de care nu ştii dacă înseamnă : „Aici", sau : „Mai încolo", sau : „De jur împrejur", sau : „În partea cealaltă".

— Oraşul, insişti tu să întrebi.

— Noi venim aici să lucrăm în fiecare dimineaţă, îţi răspund unii, iar alţii : Noi ne întoarcem aici să dormim.

— Dar oraşul în care trăiţi ? întrebi.

— Trebuie să fie, spun ei, pe aici, şi unii ridică braţul oblic spre o concreţiune de poliedre opace, la orizont, în timp ce alţii indică la spatele tău spectrul altor cuspide.

— Atunci am trecut de el fără să-mi dau seama ?

— Nu, încearcă să mai mergi înainte.

Înaintezi astfel, trecînd dintr-o periferie într-alta, şi vine momentul să părăseşti Pentesilea. Întrebi de dru-

mul care duce afară din oraș ; parcurgi din nou șirul de suburbii împrăștiate ca niște dîre de vopsea lăptoasă ; se lasă noaptea : se luminează ferestrele, ici mai rare, colo mai dese.

Dacă în vreo cută sau adîncitură ale acestei zone amorfe stă ascunsă o Pentesilee care poate fi recunoscută și ținută minte de cel ce a fost acolo, sau dacă Pentesilea este doar periferia ei însăși și-și are centrul în oricare loc, iată un lucru pe care ai renunțat să-l înțelegi. Întrebarea care începe acuma să te roadă e mai neliniștitoare : în afara Pentesileei există un în afară ? Sau cu cît te îndepărtezi de oraș nu faci decît să treci dintr-un limb în altul și nu izbutești să ieși ?

Orașele ascunse. 4

Invazii repetate au secătuit orașul Teodora de-a lungul secolelor din istoria sa ; în locul fiecărui dușman pus pe fugă apărea altul care amenința viața locuitorilor. După curățirea cerului de condori, a trebuit să se facă față apariției șerpilor ; stîrpirea păianjenilor a permis ca mușteie să se înmulțească și să înnegrească pămîntul ; victoria asupra termitelor a lăsat orașul pradă carilor. Una cîte una, speciile incompatibile cu orașul au fost nevoite să piară și s-au stins. Distrugînd neostenit solzi și carapace, smulgînd elitre și pene, oamenii dădură Teodorei imaginea exclusivă de oraș uman pe care și astăzi o păstrează.

Dar înainte de aceasta, ani de-a rîndul, nu s-a știut dacă victoria finală nu va fi de partea ultimei specii rămase să-și dispute cu oamenii stăpînirea orașului : șoarecii. Din fiecare generație de rozătoare pe care oamenii reușeau să o extermine, puținii supraviețuitori dădeau naștere unor pui mai rezistenți, invulnerabili la cursele de șoareci și refractari la orice otravă. În răstimpul a cîtorva săptămîni, toată partea subterană a

Teodorei se repopula cu hoarde de șobolani care mișunau peste tot. Pînă la urmă, printr-un teribil măcel, inventivitatea și aptitudinea ucigașă ale oamenilor au fost mai puternice decît copleșitoarea vitalitate a dușmanilor.

Orașul, uriaș cimitir al regnului animal, s-a închis aseptic peste ultimele hoituri îngropate împreună cu ultimii lor păduchi și microbi. Omul restabilise în sfîrșit ordinea lumii tot de el răsturnată ; nu mai exista nici o altă specie vie care să-l pună în primejdie. În amintirea a ceea ce fusese fauna, în rafturile bibliotecii din Teodora se păstrau volumele lui Buffon și Linné.

Cel puțin așa credeau locuitorii din Teodora departe de a bănui că o faună uitată era pe punctul de a se trezi din letargie. Exilată ore întregi în ascunzișuri izolate, de cînd a fost detronată din sistemul speciilor acum dispărute, cealaltă faună ieșea la lumină din subsolurile bibliotecii unde se păstrează incunabulele, sărea de pe capiteluri și burlane, se cocoțau la căpătîiul celor care dormeau. Sfincșii, grifonii, himerele, dragonii, capricornii, harpiile, hidrele, licornii, vasiliscii puneau din nou stăpînire pe orașul lor.

Orașele ascunse. 5.

În loc să-ți vorbesc de Berenice, oraș nedrept, care-și încoronează cu triglife, abace, metope, angrenajele mașinilor de tocat carne (măturătorii și lustragiii, cînd își ridică bărbia peste balustrade și contemplă atriumurile, scările monumentale și pronaosurile, se simt și mai prizonieri și scunzi de statură), ar trebui să-ți vorbesc de Berenicea ascunsă, orașul drepților, mînuind materialele pe care le au la îndemînă în funduri de prăvălii și în dosul scărilor, împletind o rețea de fire și tuburi și scripeți și pistoane și contragreutăți care se infiltrează ca o plantă agățătoare între marile roți dințate (cînd

acestea se vor înțepeni, un țăcănit ușor va da de știre că un nou mecanism exact guvernează orașul) : în loc să-ți descriu bazinele parfumate ale termelor pe marginea cărora stau tolăniți nedrepții din Berenice și-și urzesc cu o sonoră elocință intrigile și urmăresc cu un ochi de proprietar rotundele cărnuri ale odaliscelor care se îmbăiază, ar trebui să-ți vorbesc despre felul în care drepții, mereu prudenți pentru a scăpa de delațiunile sicofanților și de pericolul ienicerilor, se recunosc după cum vorbesc, mai ales după cum pronunță virgulele și parantezele : după moravurile lor austere și nevinovate, evitînd stările sufletești complicate și tenebroase ; după hrana sobră dar gustoasă, care evocă o antică vîrstă de aur : ciorbă cu orez și leuștean, bobi fierți, flori de dovlecei în ulei.

Din aceste date se poate deduce imaginea unei Berenice viitoare care te apropie mai mult de cunoașterea adevărului decît orice informație despre oraș, așa cum se prezintă astăzi. Numai să ții seamă de ceea ce îți voi spune acum : în inima orașului celor drepți stă ascunsă o sămînță malignă ; siguranța și orgoliul de a fi pe calea cea dreaptă — de a fi mai drepți decît atîția alții care se consideră drepți pe nedrept — mustesc dușmănii, rivalități, uri iar dorința firească de a se răzbuna împotriva nedreptților devine dorință frenetică de a fi în locul lor și de a face același lucru ca și ei. Un alt oraș nedrept, fie el deosebit de primul, își sapă un loc înlăuntrul dublului înveliș al celor două Berenice, cea dreaptă și cea nedreaptă.

După ce am spus asta, dacă vreau ca privirea ta să nu rămînă cu o imagine deformată, trebuie să-ți atrag atenția asupra unei calități intrinseci a acestui oraș nedrept care încolțește tainic în tainicul oraș drept ; este vorba de posibila trezire — ca o tulburătoare deschidere de fereastră — a unei iubiri latente pentru dreptate, încă nesupusă regulilor, capabilă să recompună un oraș mai drept chiar decît era înainte de a deveni recipientul nedreptății. Dar dacă scrutăm mai adînc înlăuntrul

acestui nou germen de dreptate, descoperim o mică pată care se dilată ca înclinarea crescîndă de a impune ceea ce e drept prin ceea ce e nedrept, și poate că este germenele unei uriașe metropole...

Din povestea mea ai tras fără îndoială concluzia că adevărata Berenice e o succesiune în timp de orașe diferite, alternativ drepte și nedrepte. Dar lucrul asupra căruia voiam să-ți atrag atenția e altul, și anume că toate Berenicele viitoare sînt deja prezente în această clipă, înfășurate una într-alta, strînse, îngrămădite, inextricabile.

Atlasul Marelui Han conține și hărțile pămînturilor făgăduite, vizitate în gînd dar încă nedescoperite sau întemeiate : Noua Atlantidă, Utopia Cetatea Soarelui, Oceana, Tamoe, Armonia, New-Lanark, Icaria.

Îl întreabă Kubilai pe Marco :

— Tu care scrutezi în zare și vezi semnele, ai putea să-mi spui spre care din aceste țărmuri viitoare ne împing vînturile prielnice ?

— Pentru aceste porturi n-aș putea trasa drumul pe hartă și nici fixa data acostării. Uneori îmi ajunge un racursiu care se deschide în mijlocul unui peisaj disproporționat, o licărire de lumini în ceață, dialogul a doi trecători care se întîlnesc în învălmășeală, ca să cred că pornind de acolo voi alcătui orașul perfect, îmbinînd bucată cu bucată, orașul făcut din fragmente amestecate cu restul, din clipe despărțite de intervale, din semnale pe care unul le trimite și nu se știe cine le primește. Dacă-ți spun că orașul spre care ținteşte călătoria mea e discontinuu în spațiu și în timp, cînd mai rar și cînd mai dens, tu nu trebuie să crezi că e cu putință să încetezi

să-l cauți. Poate că în timp ce vorbim tocmai răsare împrăștiat între granițele imperiului tău ; poți să-i dai de urmă, dar în felul în care ți-am spus.

Marele Han prinsese să răsfoiască în atlasul lui hărțile orașelor care amenință în coșmare și blesteme : Enoh, Babilon, Yahoo, Butuan, Brave New World.

Spuse :

— Totul e zadarnic dacă ultimul țărm nu poate fi decît orașul infernal ; vîrtejul ne trage acolo la fund, într-o spirală tot mai strînsă.

Iar Polo :

— Infernul viilor nu e un lucru care va fi ; dacă există unul atunci e cel care este deja aici, infernul în care locuim în fiecare zi, pe care-l formăm stînd laolaltă. Există două moduri de a nu suferi din cauza lui. Primul e la îndemîna celor mai mulți : a accepta infernul și a deveni parte din el, pînă la a nu-l mai vedea. Al doilea e riscant și necesită atenție și neobosită învățătură : a căuta și a ști să recunoști cine și ce, în mijlocul infernului, nu e infern, și a-l face să dăinuie, a-i da spațiu.

Cuprins

I

5 . . . . .
6 Orașele și memoria. 1.
6 Orașele și memoria. 2.
7 Orașele și dorința. 1.
8 Orașele și memoria. 3.
9 Orașele și dorința. 2.
10 Orașele și semnele. 1.
11 Orașele și memoria. 4
12 Orașele și dorința. 3.
13 Orașele și semnele. 2.
14 Orașele tubulare. 1.
14 . . . .

II

17 . . . .
19 Orașele și memoria. 5.
20 Orașele și dorința. 4.
21 Orașele și semnele. 3.
22 Orașele tubulare. 2.
23 Orașele și schimburile. 1.
24 . . . .

III

26 . . . .
27 Orașele și dorința. 5.

28 Orașele și semnele. 4.
30 Orașele tubulare. 3.
31 Orașele și schimburile. 2.
32 Orașele și ochii. 1.
33 . . . .

IV

35 . . . .
36 Orașele și semnele. 5.
37 Orașele tubulare. 4.
38 Orașele și schimburile. 3.
39 Orașele și ochii. 2.
40 Orașele și numele. 1.
41 . . . .

V

42 . . . .
43 Orașele tubulare. 5.
44 Orașele și schimburile. 4.
45 Orașele și ochii. 3.
45 Orașele și numele. 2.
47 Orașele și morții. 1.
48 . . . .

VI

49 . . . .
51 Orașele și schimburile. 5.
52 Orașele și ochii. 4.
53 Orașele și numele. 3.
54 Orașele și morții. 2.
56 Orașele și cerul. 1.
57 . . . .

VII

59 . . . .
60 Orașele și ochii. 5.
61 Orașele și numele. 4.
63 Orașele și morții. 3.
64 Orașele și cerul. 2.
66 Orașele continue. 1.
68 . . . .

VIII

70 . . . .
72 Orașele și numele. 5.
73 Orașele și morții. 4.
74 Orașele și cerul. 3.
74 Orașele continue. 2.
75 Orașele ascunse. 1.
76 . . . .

IX

78 . . . .
82 Orașele și morții. 5.
84 Orașele și cerul. 4.
85 Orașele continue. 3.
86 Orașele ascunse. 2.
87 Orașele și cerul. 5.
89 Orașele continue. 4.
90 Orașele ascunse. 3.
91 Orașele continue. 5.
93 Orașele ascunse. 4.
94 Orașele ascunse. 5.
96 . . . .

În aceeași colecție

AU APĂRUT :

M. ASTURIAS – Oameni de porumb
IURI BONDAREV – Limanul
ALEJO CARPENTIER – Recurs la metodă
WILLIAM FAULKNER – Neînfrînții
PAUL GADENNE – Cartierele selecte
D. H. LAWRENCE – Femei îndrăgostite
SIEGFRIED LENZ – Modelul
MALCOLM LOWRY – La poalele vulcanului
THOMAS MANN – Iosif și frații săi, vol. II
V. RASPUTIN – Trăiește și ia aminte
PAVEL VEJINOV – Noaptea cu cai albi

VOR APĂREA :

JOSÉ MARÍA ARGUEDAS	– Copacul care va dăinui
SAUL BELLOW	– Darul lui Humboldt
KONSTANTIN FEDIN	– Oraşe şi ani
PHILIPPE HÉRIAT	– Copiii răsfăţaţi. Grilajul de aur
J.M.G. LE CLÉZIO	– Procesul verbal
THOMAS MANN	– Iosif şi fraţii săi, vol. III
GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ	– Toamna patriarhului

Lector : FLORIN CHIRITESCU
Tehnoredactor : ELENA BABY-POPESCU

Bun de tipar 17.04.1979. Coli tipar 6,5.
Tiraj : 30 134 ex.

Comanda nr. 39 516
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România